
СИСТЕМА ДОГОВОРІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ

ВИКЛАД ФАКТІВ № 30

(REV. 1)

**ХАРКІВ
ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА
2020**

Третє видання, стереотипне

Ця публікація здійснена
за фінансової підтримки Європейського Союзу.
За зміст публікації відповідає лише
Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин
не можна вважати таким, що відбиває позицію Європейського Союзу

This document has been produced
with the financial assistance of the European Union.
The contents of this document are the sole responsibility of
Kharkiv Human Rights Protection Group and can under no circumstances
be regarded as reflecting the position of the European Union

Система договорів Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини. Виклад фактів № 30 (Rev. 1) / ГО «Харківська правозахисна група». — Харків, 2020. — 80 с.

Серія «Виклад фактів у галузі прав людини» видається Центром прав людини при Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві. Вона освітлює питання прав людини, які вивчаються або викликають особливий інтерес.

Публікації цієї серії розповсюджуються безкоштовно в усьому світі. Вони можуть перекладатися на інші мови, окрім офіційних мов Організації Об'єднаних Націй, за умови, що їх зміст не змінюється, що організація, яка передруковує їх, інформує про це Центр людини в Женеві і що цей Центр зазначається як джерело інформації.

ПРИМІТКА

Вжиті визначення і виклад матеріалу в цьому виданні не означають вираження з боку Секретаріату Організації Об'єднаних Націй якої б то не було думки щодо правового статусу будь-якої країни, території, міста або району, або їхньої влади, або щодо делімітації їх кордонів.

* * *

Умовні позначення документів Організації Об'єднаних Націй складаються з великих літер і цифр. Коли таке позначення зустрічається в тексті, воно служить вказівкою на відповідний документ Організації Об'єднаних Націй.

ЗМІСТ

Вступ	6
I. Розробка стандартів у галузі прав людини: договори й факультативні протоколи до них	9
А. Загальна декларація прав людини (1948 рік)	9
В. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 рік)	12
С. Міжнародний білль про права людини	13
D. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (1979 рік).....	16
E. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 рік)	17
F. Конвенція про права дитини (1989 рік)	19
G. Міжнародна конвенція про захист прав усіх робітників-мігрантів і членів їхніх сімей (1990 рік).....	22
H. Конвенція про права інвалідів (2006 рік).....	23
I. Міжнародна Конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень (2006 рік).....	24
J. Читання договорів у їх сукупності	26
II. Здійснення стандартів у галузі прав людини: договірні органи....	27
A. Що таке договірні органи в галузі прав людини?	27
B. Чим займаються договірні органи?	29
C. Розгляд доповідей держав-учасниць	30
D. Розгляд скарг окремих осіб	38
E. Розслідування	40
F. Термінові заходи й настійні заклики до Генеральної Асамблеї відповідно до Міжнародної конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень	42

Г. Раннє попередження й негайні дії Комітету з ліквідації всіх форм расової дискримінації.....	42
Н. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань і Підкомітет з недопущення катувань	43
І. Міждержавні повідомлення	44
Ј. Зауваження загального порядку	45
К. Дні загальних дискусій/тематичні обговорення.....	45
Л. Наради держав-учасниць і наради з державами-учасницями	46
М. Координація між договірними органами	46
III. Розвиток системи договорів Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини	49
А. Розширення системи договорів у галузі прав людини й необхідність її зміцнення.....	49
В. Роль громадянського суспільства й національних правозахисних установ та їх взаємодія з системою договірних органів.....	52
С. Внесок універсального періодичного огляду в роботу договірних органів	54
D. Внесок спеціальних процедур у роботу договірних органів ..	54
Е. Додаткова інформація про систему договорів Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини	55

ДОДАТКИ

Додаток І. Глосарій спеціальних термінів, що стосуються договірних органів	57
Додаток ІІ. Як держава може стати учасником договору	70

ВСТУП

Ця публікація «Права людини: виклад фактів» дає можливість скласти загальне уявлення про основні міжнародні договори в галузі прав людини, а також роботу комітетів, або «договірних органів», які спостерігають за здійсненням цих договорів державами-учасницями¹. У дев'яти основних договорах у галузі прав людини, про які йдеться в цій публікації, установлені міжнародні стандарти захисту й заохочення прав людини, до яких держави можуть приєднатися, ставши учасниками цих договорів. В їх число входять такі договори:

- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права;
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права;
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок;
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання;
- Конвенція про права дитини;
- Міжнародна конвенція про захист прав усіх робітників-мігрантів та членів їхніх сімей;
- Конвенція про права інвалідів;
- Міжнародна конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень.

Кожна держава-учасниця зобов'язується вжити заходів щодо забезпечення того, щоб усі жителі цієї держави могли користуватися правами, викладеними в договорі. Договірний орган допомагає їм у цьому, здійснюючи спостереження за виконанням договору та виносячи рекомендації про подальші дії. Хоча кожен договір є окремим правовим документом, який держави можуть прийняти або не прийняти, а кожен договірний орган представляє собою комітет експертів, незалежний від інших комітетів, у цій публікації вони представлені як «система договорів» Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини. Те, в якій мірі договори й договірні органи мо-

¹ Комітети, створені відповідно до договорів, стало прийнятним називати «договірними органами» з прав людини, хоча в положеннях кожного з договорів ідеться виключно про відповідному «комітети». Слід зазначити, що Комітет з економічних, соціальних та культурних прав технічно не є договірним органом, оскільки він був створений не безпосередньо відповідно до положень Пакту, а на підставі резолюції 1985/17 Економічної і Соціальної Ради.

жуть функціонувати разом як система, залежить від двох чинників: по-перше, держави мають прийняти всі основні міжнародні договори в галузі прав людини як систему та ввести їх положення в дію (загальна й дійсна ратифікація); і, по-друге, договірні органи мають координувати свою діяльність з тим, щоб виробити послідовний і системний підхід до спостереження за здійсненням права людини на національному рівні.

Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ) опублікувало брошури «Права людини: виклад фактів» з більшості згадуваних тут міжнародних договорів і договірних органів. Особам, які цікавляться конкретним договором або органом, слід звернутися до цих брошур (див. їх перелік наприкінці документа). У даній публікації «Права людини: виклад фактів» використовується більш загальний підхід, який передбачає огляд усіх договорів і договірних органів з метою визначити, в якій мірі вони можуть функціонувати та функціонують разом як єдина, цілісна й комплексна система заохочення й захисту прав людини.

У розділі I представлена інформація про дев'ять основних міжнародних договорів у галузі прав людини, що діють у даний час, і факультативних протоколов до них. Ці договори є результатом більш ніж півстолітньої безперервної роботи, що проводилася з часу прийняття Загальної декларації прав людини Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй у 1948 році.

У розділі II розповідається про роботу десяти² договірних органів з прав людини, створених відповідно до положень зазначених договорів. Ці договірні органи забезпечують спостереження за здійсненням прав, викладених у договорах, державами, які прийняли ці договори. Система договірних органів є ключовим механізмом, у рамках якого держави мають вести на міжнародних форумах строгий, але конструктивний діалог про стан справ у галузі здійснення прав людини на національному рівні. Всі договірні органи розглядаються разом з наданням особливої уваги загальним елементам їхніх мандатів та методів роботи, а також з відображенням деяких основних відмінностей. Більш детальну інформацію про відмінності в їх практичній роботі можна отримати, ознайомившись з відповідною конкретною брошурою «Права людини: виклад фактів».

Частина III присвячена проблемам, з якими стикається система договорів у галузі прав людини. У ній розглядаються зусилля щодо підвищення ефективності системи, зокрема за рахунок упорядкування процедур звітності. Також обговорюються й ті наслідки, які матиме для системи договорів

² По одному на кожен з дев'яти договорів плюс Підкомітет з недопущення катувань, створений згідно з Факультативним протоколом до Конвенції проти катувань.

новий підхід, пов'язаний із наданням особливої уваги створенню й підтримці національних систем захисту.

Для надання допомоги читачам в ознайомленні з термінологією, що викорисовується в зв'язку з договорами та договірними органами, також додається глосарій спеціальних термінів.

У Загальній декларації прав людини прямо говориться, що всі права людини неподільні та взаємозалежні й що кожному праву слід надавати однакового значення. Всі держави зобов'язані заохочувати повагу до прав та свобод, викладених у Декларації, і вживати — як на національному, так і на міжнародному рівні — заходів щодо забезпечення їх загального й ефективного визнання та дотримання. Згадані дев'ять міжнародних договорів у галузі прав людини складають всеохоплюючу правову базу, спираючись на яку держави можуть за підтримки договірних органів забезпечити виконання цього зобов'язання.

I. РОЗРОБКА СТАНДАРТІВ У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ: ДОГОВОРИ ТА ФАКУЛЬТАТИВНІ ПРОТОКОЛИ ДО НИХ

Питання захисту прав людини стали привертати увагу міжнародної спільноти на початку ХХ століття. У Лізі Націй, створеної після завершення Першої світової війни, були зроблені спроби розробки міжнародної правової основи для захисту меншин, а також створення міжнародних механізмів зі спостереження. Звірства, вчинені під час Другої світової війни, змусили міжнародне співтовариство вжити заходів для того, щоб такі злодіяння ніколи не повторювалися надалі, і дали поштовх початку роботи над створенням міжнародної системи захисту прав людини, що має обов'язкову силу.

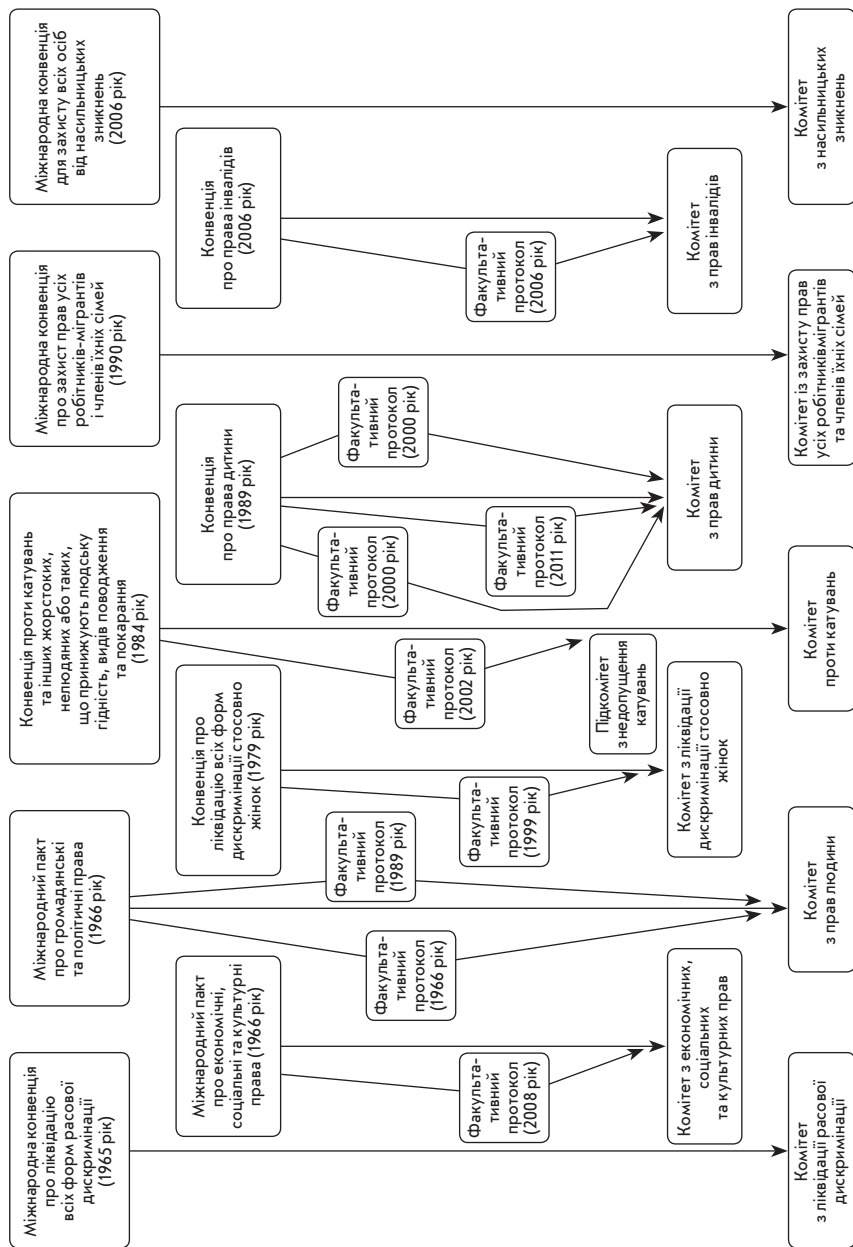
A. ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ (1948 РІК)

У Статуті Організації Об'єднаних Націй, прийнятому в 1945 році, проголошено, що однією з цілей Організації Об'єднаних Націй є заохочення й розвиток поваги до прав людини та основних свобод для всіх. При енергійній підтримці Елеонори Рузвельт поруч з такими діячами, як Рене Кассен, Шарль Малік, Пен Чунь Чан і Джон Хамфрі, держави вперше зробили спробу окреслити в одному документі те коло основних прав та свобод, який був би єдиним для всіх людей. Результатом цих зусиль стала Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю 10 грудня 1948 року, який святкується з тих пір як День прав людини. У цьому документі, проголошеному як «завдання, до виконання якого мають прагнути всі народи й усі держави», викладається широкий спектр прав, що охоплює всі аспекти життя. У його статті 1 наводиться знаменитий виклад концепції основних прав людини: «Усі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності та правах».

Чи встановлює Декларація норми звичайного права?

Широко визнано, що деякі положення Декларації є в даний час нормами міжнародного звичайного права. Як приклад можна навести заборону катувань та расової дискримінації. Йдеться про норми, котрі завдяки практиці держав стали розглядатися в якості юридично обов'язкових ще до їх включення в будь-які конкретні договори. Більш того, деякі правознавці стверджують, що цей статус має вся Декларація.

Система договорів Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини

Після загального положення про заборону дискримінації в Декларації перераховуються конкретні групи прав: громадянські, культурні, економічні, політичні та соціальні права. Статті 3–21 присвячені класичним громадянським та політичним правам (включаючи право шукати притулок і право володіти майном). Статті 22–28 гарантують цілу низку економічних, соціальних та культурних прав, причому слід зазначити таке важливе положення статті 28: «Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права та свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені».

Недискримінація при здійсненні прав людини

У всіх основних договорах про права людини відображений загальний прийнятий у Загальній декларації прав людини принцип, згідно з яким викладені в договорах права повинні здійснюватися без якої б то не було різниці. У статті 2 Загальної декларації прав людини наводиться невичерпний перелік заборонених підстав для дискримінації:

- раса або колір шкіри
- стать;
- мова;
- релігія;
- політичні або інші переконання;
- національне або соціальне походження;
- майновий стан, народження чи інше становище.

Цей же перелік включено до статті 2 обох Пактів. У наступних договорах він був розширений. Три договори безпосередньо спрямовані на ліквідацію конкретних форм дискримінації: расової дискримінації та дискримінації стосовно жінок і дискримінації щодо інвалідів.

Хоча Декларація, як випливає з її назви, не є договором, що має прямий обов'язковий юридичний характер, її значення не слід недооцінювати. Вона має велике моральне значення, оскільки містить перше узгоджене на міжнародному рівні визначення прав усіх людей, прийнята після періоду масових порушень проголошених у ній прав. У Декларації також закладена основа для структури договорів, яка була створена в наступні десятиліття. Не менш важливо й те, що в Декларації через зведення воедино всеохоплюючих відомостей про різні види прав підкреслюється спільність, взаємопов'язаність та взаємозалежність усіх прав; багато років по тому цей основоположний момент знайшов своє відображення у Віденській декларації 1993 року, прийнятій на Всесвітній конференції з прав людини.

В. МІЖНАРОДНА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ РАСОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ (1965 РІК)

На час прийняття Загальної декларації прав людини, уже склася широкий збіг думок щодо того, що права, які містяться в ній, мають отримати правове закріплення в договорах, які були б безпосередньо обов'язковими для тих держав, які погодилися б з їх положеннями. Наслідком цього стали тривалі перемовини в Комісії з прав людини, політичному органі, що складається з представників держав, який до 2006 року щороку проводив свої сесії в Женеві для обговорення широкого кола проблем, пов'язаних із правами людини³. Оскільки в той час в числі найбільш злободенних політичних проблем були проблеми, пов'язані з режимом апартеїду в Південній Африці, перший узгоджений договір — Міжнародна конвенція — стосувався конкретного явища расової дискримінації. Конвенція була прийнята Генеральною Асамблеєю в грудні 1965 року.

Що таке расова дискримінація?

«...Будь-яке розрізнення, виняток, обмеження або перевага, засноване на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, що має за мету або наслідком знищення чи применшення визнання, використання або здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній або будь-яких інших галузях суспільного життя» (стаття 1).

Після визначення расової дискримінації в Конвенції в шести детальних статтях викладаються обов'язки держав-учасниць щодо боротьби з цим злом. Крім очевидних вимог, згідно з якими держава має саме на всіх рівнях утримуватися від таких дій, у Конвенції також передбачаються положення про те, щоб держава вживала належних заходів для боротьби з укоріненою в суспільстві расовою дискримінацією, в тому числі з пропагандою расистських ідей групами й організаціями. У Конвенції наводиться також широкий перелік конкретних прав людини — як громадянських та політичних, так і економічних, соціальних та культурних прав, здебільшого перерахованих у Декларації, — які повинні гарантуватися без якої б то не було різниці на расовому ґрунті. Нарешті, у Конвенції як основне право встановлюється право на використання — через посередництво судів або інших установ — засобів правового захисту в разі актів расової дискримінації.

³ Потім на зміну Комісії прийшла Рада з прав людини, яка проводить три сесії на рік (резолюція 60/251 Генеральної Асамблеї).

У частині II Конвенції міститься вимога про те, щоб усе держави-учасниці періодично представляли в Комітет з ліквідації расової дискримінації свої доповіді про вжиті ними заходи щодо забезпечення виконання Конвенції. Відповідно до статті 14 держави можуть також визнати компетенцію Комітету розглядати скарги від окремих осіб, хоча в статтях 11, 12 і 13 викладена система подачі й розгляду міждержавних скарг.

С. МІЖНАРОДНИЙ БІЛЛЬ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

У той час, коли узгоджувалися положення Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, тривали переговори і з двох найважливіших договорів: Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права і Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Процес підготовки юридично обов'язкового документа, що закріплює права, проголошені в Загальній декларації прав людини, почався відразу ж після прийняття Декларації в 1948 році. Спочатку пропонувалося розробити єдиний пакт, що охоплює всі права людини. Однак після тривалих дискусій Генеральна Асамблея запропонувала Комісії з прав людини розробити два окремих пакти, вказавши при цьому, що ці два документи мають містити якомога більше аналогічних положень для «виявлення єдності цілей»⁴. Обидва пакти були в остаточному підсумку прийняті Генеральною Асамблеєю в грудні 1966 року й набрали чинності в 1976 році. Разом із Загальною декларацією Пакти називаються «Міжнародним біллем про права людини».

Пакти мають аналогічну структуру і — в деяких статтях — однакові або дуже схожі формулювання. У преамбулі обох документів визнається взаємозалежність усіх прав людини і вказується, що ідеал у галузі прав людини може бути здійснений, тільки якщо будуть створені такі умови, при яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними, культурними, громадянськими та політичними правами. У частині I обох Пактів містяться однакові положення про право всіх народів на самовизначення та вільне користування своїми природними багатствами та ресурсами. У частині II обох документів викладаються загальні положення про заборону дискримінації і стверджується рівність прав чоловіків і жінок щодо користування передбаченими в кожному з Пактів правами, а також обумовлюються припустимі обмеження щодо користування такими правами. У частині III кожного Пакту містяться основні положення, що розвивають права, які містяться у Всесвітній декларації прав людини.

⁴ Резолюція 543 (VI), пункт 1.

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 рік)

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права зі значним ступенем деталізації розвиває відповідні права Загальної декларації і містить вказівки щодо необхідних заходів для їх повного здійснення. Наприклад, у розділі про право на освіту Пакт ґрунтується на формулюваннях Загальної декларації прав людини, при цьому статті 13 і 14 присвячені його різним аспектам і передбачають зобов'язання щодо забезпечення обов'язкової й безкоштовної початкової освіти та щодо вжиття заходів, спрямованих на поступове введення безкоштовної середньої та вищої освіти. Праву на охорону здоров'я, яке в Декларації трактується як один з аспектів права на достатній життєвий рівень, у Пакті присвячена окрема стаття: у статті 12 визнається право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я й охоплюються такі конкретні, пов'язані зі здоров'ям питання, як гігієна зовнішнього середовища та епідемічні й професійні хвороби. Стаття 6 про право на працю доповнена статтею 7, у якій ідеться про право на справедливі й сприятливі умови праці, що відповідають вимогам безпеки та гігієни, однакову для всіх можливість просування в роботі й винагорода за святкові дні.

Слід зазначити відмінність між двома Пактами, пов'язану з принципом поступового здійснення, передбаченим у частині II Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. У статті 2 (1) вказується, що держава-учасниця «зобов'язується [...] вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних [у Пакті] прав». Принцип поступового здійснення визнає ті фінансові труднощі, з якими можуть зіткнутися держави-учасниці. Разом з тим він також накладає безпосереднє зобов'язання щодо прийняття продуманих, конкретних та цілеспрямованих кроків, спрямованих на повне здійснення прав, закріплених у Пакті. У Пакті також визнається значна роль міжнародного співтовариства (статті 2 (1), 11 (2), 15 (4), 22 і 23), що є розвитком принципів, викладених у статтях 22 і 28 Загальної декларації прав людини.

Ключові економічні, соціальні та культурні права:

- Право на недискримінацію
- Право на працю
- Справедливі та сприятливі умови праці
- Профспілкові права
- Право на соціальне забезпечення

- Захист сім'ї
- Право на достатній життєвий рівень
- Право на охорону здоров'я
- Право на освіту
- Право на участь у культурному житті

У частині IV міститься вимога до всіх держав періодично подавати доповіді в Економічну і Соціальну Раду. У 1985 році Рада заснувала Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, доручивши йому отримувати від держав-учасниць доповіді про вжиті ними заходи щодо реалізації Пакту і про досягнутий ними прогрес⁵.

Прийнятий у 2008 році **Факультативний протокол** до Пакту надає державам-учасникам можливість приймати додаткові процедури. У ньому передбачена повномасштабна процедура прийому та розгляду скарг, включаючи індивідуальні петиції, розслідування та міждержавні скарги.

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 рік)

У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, як і в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, розвиваються громадянські та політичні права, викладені в Декларації, за винятком права володіти майном і права на притулок (якому була окремо присвячена Конвенція про статус біженців 1951 року). У нього також включені додаткові права, наприклад, права осіб, позбавлених волі (стаття 10), і положення про захист меншин (стаття 27).

На додаток до статей 2 (1) і 3 про недопущення дискримінації (які повторюються в статтях 2 (2) і 3 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права) стаття 26 передбачає забезпечення рівності перед законом і наявність у людей права без всякої дискримінації на рівний захист закону, чинного у відповідній державі. Крім того, як і в Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, у статті 2 передбачено право на використання ефективного засобу правового захисту в разі порушень прав, закріплених у Пакті, включаючи створення незалежної та неупередженої інстанції, в яку можна звернутися з повідомленнями про такі передбачувані порушення. Далі Пакт охоплює основні громадянські та політичні права і свободи. Положення його статті 25 є гарантією права на вільну участь у веденні державних справ, зокрема через справедливі й періодичні вибори.

⁵ Резолюція 1985/17.

У частині IV Пакту міститься вимога до всіх держав-учасниць періодично подавати доповіді до Комітету з прав людини. Пакт доповнюють два факультативних протоколи, що дозволяють державам узяти на себе додаткові зобов'язання. Перший Факультативний протокол, прийнятий у 1966 році, передбачає право на подання петиції; другий Факультативний протокол, прийнятий в 1989 році, спрямований на скасування смертної кари.

D. КОНВЕНЦІЯ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ СТОСОВНО ЖІНОК (1979 РІК)

У 1979 році міжнародне співтовариство прийняло новий договір, присвячений проблемам дискримінації стосовно жінок за ознакою статі. Як і щодо расової дискримінації, в обох Пактах містяться загальні положення про заборону дискримінації за ознакою статі. Однак у Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок більш детально розробляється питання про те, що означає дискримінація за ознакою статі з погляду рівності між жінками та чоловіками. У ній зачіпається ряд програмних та політичних аспектів.

Формат даної Конвенції заснований на форматі Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, однак містить низку нових моментів, які відображають зміни, що відбулися за 15 років з часу прийняття останньої. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок також починається з визначення дискримінації за ознакою статі. У початкових статтях на державу покладаються зобов'язання як утримуватися від дискримінації за ознакою статі у своїх діях, так і вживати заходів, спрямованих на досягнення фактичної, а також юридичної рівності в усіх сферах життя, включаючи викорінення дискримінаційних забобонів, звичаїв та практики в суспільстві. У статті 6 міститься пряма вимога до держав припинити всі види торгівлі жінками та використання проституції жінок, незважаючи на те, що ці явища можуть матися на увазі при забороні рабства та примусової праці і в інших договорах.

Що таке дискримінація проти жінок?

«Будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, яке спрямоване на ослаблення або зводить нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій сфері» (стаття 1).

У статтях 7 і 8 докладно викладаються зобов'язання щодо забезпечення того, щоб жінки на рівних умовах з чоловіками брали участь у громадському та політичному житті. Статті 9 і 10 присвячені рівності стосовно громадянства та освіти, а статті 11, 12 і 13 — правам жінок у сферах зайнятості та охорони здоров'я й інших сферах економічного та соціального життя. Стаття 14, у якій загальні принципи застосовуються щодо конкретної ситуації, є єдиним положенням у договорах з прав людини, у якому розглядаються конкретні проблеми жінок, які проживають у сільських районах. Статті 15 і 16 стосуються прав на рівність перед законом і у сфері шлюбу та сімейних відносин.

У частині V Конвенції міститься вимога до всіх держав-учасниць періодично подавати Комітету з ліквідації дискримінації стосовно жінок доповіді про вжиті ними заходи щодо здійснення Конвенції.

Факультативний протокол до Конвенції дає державам-учасницям можливість приймати процедури розгляду індивідуальних петицій та проведення розслідувань.

Е. КОНВЕНЦІЯ ПРОТИ КАТУВАНЬ ТА ІНШИХ ЖОРСТОКИХ, НЕЛЮДЯНИХ АБО ТАКИХ, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ, ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ ТА ПОКАРАННЯ (1984 РІК)

У 1984 році був прийнятий ще один договір, присвячений проблемі катувань та інших видів жорстокого поводження. У статті 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права вже було передбачено заборону катувань та жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, однак Конвенція проти катувань іде набагато далі, оскільки в ній розроблена правова система, спрямована як на попередження цієї практики, так і на покарання за неї. Після визначення катування в Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання прямо вказується, що ніякі виняткові обставини, якими б вони не були, включаючи наказ вищого начальника, не можуть служити виправданням катувань, — заборона є абсолютною. З цим тісно пов'язане, що міститься в статті 3, ключове положення, яке стосується «неповернення» (non-refoulement): якщо існують серйозні підстави припускати, що людині може загрозувати застосування катувань у якій-небудь країні, ця людина не може зазнавати виселення й повернення в цю країну або видачу їй. Держави-учасниці повинні кваліфікувати катування як кримінальний злочин і встановити відповідне покарання.

Що таке катування?

«...будь-яка дія, якою якій-небудь особі навмисне спричиняється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, яка вчинила вона або третя особа, або у вчиненні якої вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу або з іншої причини, заснованої на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншою особою, яка виступає в офіційній якості, або за їх підбурюванням, чи з їхнього відома або мовчазної згоди» (стаття 1).

Оскільки застосування катувань підлягає покаранню, навіть якщо особи, які вчинили такий злочин, втекли за кордон, у статтях 4–9 вводиться порядок, відповідно до якого держава, у якій відбуваються катування або громадяни якої є передбачуваними злочинцями чи жертвами, має юрисдикцію щодо відповідних злочинів. Така держава може запитати видачу передбачуваного злочинця в будь-якій іншій країні, яка — в разі відмови у видачі — мусить сама вжити відповідні кримінально-процесуальні дії щодо передбачуваного злочинця. Мета полягає в позбавленні осіб, які вчинили заборонені договором дії, місця, де вони могли б сховатися від правосуддя. Статті 10 і 11 присвячені підготовці персоналу правозастосовних органів і систематичного огляду їх методів попередження катувань. Замість загального «права на ефективний засіб правового захисту» в разі порушень, передбаченого в інших договорах, у статтях 12–14 Конвенції проти катувань передбачається право на швидке й неупереджене розслідування передбачуваних випадків здійснення катувань з наданням справедливої та адекватної компенсації жертвам, включаючи їхню повну реабілітацію. Згідно зі статтею 15 свідчення, здобуті під катуваннями, не можуть використовуватися в суді. Нарешті, стаття 16 зобов'язує держави-учасниці запобігати актам жорстокого, нелюдяного або такого, що принижує гідність поводження та покарання, які не підпадають під визначення катування.

У частині II Конвенції міститься вимога до кожної держави-учасниці періодично подавати доповіді до Комітету проти катувань. Відповідно до статей 21 і 22 держави можуть також заявити про визнання компетенції Комітету розглядати скарги від інших держав-учасниць та окремих осіб.

Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдяних і принижуючих гідність видів поводження та покарання був прийнятий в 2002 році й набрав чинності в червні 2006 року.

У ньому передбачена система регулярних відвідувань міжнародними та національними механізмами осіб, позбавлених волі, з метою попередження катувань та інших жорстоких, нелюдяних або таких, що принижують гідність видів поводження та покарання. Протокол, у межах якого

в якості міжнародного превентивного механізму з глобальним охопленням заснований Підкомітет з недопущення катувань, вимагає від кожної держави-учасниці створювати, призначати або підтримувати один або кілька національних превентивних механізмів чи відвідуючих органів для цілей недопущення катувань або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки та покарання. Як передбачено в статті 11, Підкомітет:

- a) відвідує місця, в яких знаходяться або можуть знаходитися особи, позбавлені волі;
- b) при необхідності, консультує держави-учасниці та сприяє їм у створенні національних превентивних механізмів; підтримує прямі контакти з цими механізмами в ході оцінки потреб та заходів, необхідних для вдосконалення гарантій недопущення жорстоких видів поведінки; і надає рекомендації та зауваження державам-учасницям з метою зміцнення можливостей і мандата національних превентивних органів; і
- c) співпрацює з відповідними органами Організації Об'єднаних Націй, а також міжнародними, регіональними та національними органами в інтересах попередження жорстоких видів поведінки.

F. КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ДИТИНИ (1989 РІК)

Конвенція про права дитини стала першим договором, повністю присвяченим правам дітей. Хоча діти, тобто люди у віці менше 18 років, безумовно, користуються усіма правами людини, викладеними в інших договорах, повторне викладення цих прав з упором на особливі обставини дітей в одному всеохоплюючому документі надало можливість для розробки додаткових положень, що стосуються дітей.

Чотири «загальних принципи» здійснення прав дитини

Комітет з прав дитини виділив чотири загальних принципи, закріплені у Конвенції, якими мають керуватися держави при здійсненні прав дітей:

1. Не дискримінація: зобов'язання держав поважати й забезпечувати права, передбачені Конвенцією за кожною дитиною, що знаходиться в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації (стаття 2).

2. Найкраще забезпечення інтересів дитини: у всіх діях щодо дітей першочергова увага повинна приділятися найкращому забезпеченню інтересів дітей (стаття 3).

3. Право на життя, виживання та здоровий розвиток: невід'ємне право дитини на життя й зобов'язання держав-учасниць забезпечити в максимально можливій мірі виживання та здоровий розвиток дитини (стаття 6).

4. Право дитини вільно виражати свої власні погляди з усіх питань, що торкаються її: право дитини вільно виражати свої власні погляди «з усіх питань, що торкаються дитини», причому цим поглядам приділяється належна увага «у відповідності до віку дитини» (стаття 12). Більше детальну інформацію див. у Зауваженні загального порядку № 5 Комітету (2003 рік).

Як у статті 24 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, так і в статті 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права передбачено, що діти мають право на будь-які спеціальні заходи захисту, які потрібні в їх становищі. У Конвенції про права дитини ці заходи викладаються набагато більш докладно. Наприклад, конкретні положення присвячені праву дитини на збереження індивідуальності (статті 7 і 8), розлученню з батьками (стаття 9), відновленню сім'ї (стаття 10), незаконному переміщенню дітей (стаття 11), захисту від зловживання (стаття 19) і усиновлення (стаття 21). У статті 22 розглядається особливе становище дітей-біженців. З урахуванням особливої уразливості дітей у Конвенції містяться однозначні положення, що стосуються захисту дітей від економічної експлуатації (стаття 32), зловживання наркотиками (стаття 33), сексуальної експлуатації (стаття 34) та викрадання дітей, торгівлі ними або їх контрабанди (стаття 35). Стаття 23 безпосередньо присвячена турботі про неповноцінних дітей. У статті 38 підтверджуються зобов'язання держави поважати норми міжнародного гуманітарного права в разі збройних конфліктів і міститься вимога до них утримуватися від вербування і, коли це можливо, від використання дітей у віці до 15 років як солдат у разі збройних конфліктів.

Крім положень, що закріплюють права дітей з погляду їх захисту, у Конвенції вперше торкнулися питання про перспективи здійснення дітьми «класичних» громадянських і політичних та економічних, соціальних і культурних прав, передбачених двома Пактами. У Конвенції діти визнаються в якості суб'єктів права, здатних здійснювати свої права відповідно до їх зростаючого потенціалу, віку і зрілості. Наприклад, діти мають повне право на вираження своєї думки (стаття 13), свободу судження, совісті та релігії (стаття 14), на свободу асоціацій та свободу мирних зібрань (стаття 15), на особисте життя (стаття 16) і на доступ до інформації (стаття 17), а також охорону здоров'я (стаття 24), соціальне забезпечення (стаття 26) і на достатній життєвий рівень (стаття 27).

У частині II Конвенції сформульована вимога до всіх держав-учасниць періодично подавати їхні доповіді Комітету з прав дитини.

Проблеми залучення дітей у збройні конфлікти, а також торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії більш детально розглядаються в двох факультативних протоколах до Конвенції, прийнятих у 2000 році.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройних конфліктах, доповнює статтю 38 Конвен-

ції, а також норми міжнародного гуманітарного права. Він передбачає, що особи, які не досягли вісімнадцятирічного віку, підлягають обов'язковому призову в збройні сили держав-учасниць (стаття 2), і накладає на держави зобов'язання підвищувати мінімальний вік добровільного призову осіб до їхніх національних збройних сил (стаття 3). При ратифікації Протоколу або приєднання до нього кожна держава здає на зберігання, що має обов'язковий характер, заяву, в якій вказується мінімальний вік, при якому вона допускає добровільний призов в її національних збройних силах, і викладаються гарантії, прийняті державою для забезпечення того, щоб такий заклик був добровільним. Держави-учасниці Протоколу також забезпечують, щоб військовослужбовці їхніх збройних сил, що не досягли вісімнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях (стаття 1). Крім того, збройні групи, відмінні від збройних сил держави, за жодних обставин не повинні вербувати або використовувати у військових діях осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку. Держави-сторони вживають усіх можливих заходів з метою попередження вербування та використання дітей такими групами, включаючи криміналізацію такої практики (стаття 4).

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, розширює коло заходів, які держави-учасниці мають вживати для захисту дітей від подібних порушень їхніх прав людини. У Факультативному протоколі не тільки дано визначення торгівлі дітьми, дитячої порнографії та дитячої проституції (стаття 2), але також передбачений невичерпний перелік діянь і видів діяльності, які мають бути охоплені кримінальним або кримінальним правом держави-учасниці (стаття 3). Положення цього права мають також охоплювати замах на вчинення таких діянь або видів діяльності та співучасть і участь у них. У статтях 4 і 5 закладена основа для встановлення державами-учасницями своєї юрисдикції щодо практики, яка дає підставу для судового переслідування, пов'язаного з торгівлею дітьми, дитячою проституцією та дитячою порнографією (включаючи екстратериторіальне законодавство), і передбачена екстрадиція передбачуваних злочинців. На основі принципу врахування найкращих інтересів дитини в Факультативному протоколі також закріплені положення про захист дітей та наданні їм підтримки на всіх стадіях кримінального судочинства (стаття 8). Крім того, в статтях 8 і 9 передбачені превентивні заходи проти торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, а також положення про отримання компенсації дітьми-жертвами та їх реабілітацію й відновлення. Для здійснення всіх цих положень у Факультативному протоколі передбачена необхідність тісної взаємодії між державами-учасницями (статті 6 і 10).

На закінчення слід згадати про прийнятий Генеральною Асамблеєю в грудні 2011 року **Факультативний протокол, що стосується процедури**

повідомлень, який буде відкритий для підписання в 2012 році. У ньому закріплено право на подання індивідуальної петиції та міждержавних скарг і проведення процедури розслідування.

G. МІЖНАРОДНА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ УСІХ РОБІТНИКІВ-МІГРАНТІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ (1990 РІК)

Міжнародна конвенція про захист прав всіх робітників-мігрантів та членів їхніх сімей була прийнята в грудні 1990 року. У сферу дії Конвенції входить увесь процес міграції, включаючи підготовку до міграції, від'їзд, транзит і весь період перебування та заняття винагороджуваною діяльністю в державі роботи за наймом, а також повернення до держави походження або звичайного проживання. Більшість прав стосуються приймаючої держави, однак є також конкретні зобов'язання, покладені на направляючу державу.

Конвенція починається із заборони дискримінації при користуванні правами Конвенції. Потім в ній викладаються, по-перше, права **всіх** робітників-мігрантів та членів їхніх сімей незалежно від їх статусу мігрантів і, по-друге, додаткові права робітників-мігрантів та членів їхніх сімей, що *мають документи*.

При визначенні громадянських та політичних прав робітників-мігрантів Конвенція дуже суворо дотримується формулювань Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. У деяких статтях права, передбачені в Пакті, викладаються в дещо іншому формулюванні з урахуванням особливого становища робітників-мігрантів, це, наприклад, стосується прав, пов'язаних з повідомленням консульських установ при арешті, і конкретних положень, що стосуються порушень міграційного законодавства й знищення посвідчення особи, а також заборони колективного виселення. Крім того, в Конвенції згадується право на володіння майном, яке спочатку було проголошено в Декларації, але не міститься в Пакті.

У Конвенції визначаються економічні, соціальні та культурні права робітників-мігрантів у світі їхнього конкретного становища. Так, наприклад, має надаватися як мінімум невідкладна медична допомога, причому в тій же мірі, у якій вона надавалася б громадянину, а діти робітників-мігрантів мають основне право доступу до освіти незалежно від їхнього юридичного статусу. Додаткові права передбачені стосовно робітників, які мають належні документи, а також щодо таких особливих категорій робітників-мігрантів, як прикордонні робітники, сезонні робітники, робітники, робота яких пов'язана з переїздами, і робітники на проекті.

У частині VII Конвенції містяться вимоги до всіх держав-учасниць періодично подавати доповіді до Комітету із захисту права всіх робітників-мігрантів та членів їхніх сімей, створений для огляду її застосування. У статтях 76 і 77 також передбачається право держав-учасниць або окремих осіб повідомляти про невиконання будь-якою державою-учасницею своїх зобов'язань за Конвенцією за умови, що ця держава-учасниця визнає щодо себе компетенції Комітету.

Н. КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ІНВАЛІДІВ (2006 РІК)

Конвенція про права інвалідів набрала чинності у 2008 році. Її мета полягає в заохоченні, захисті та гарантуванні повного й рівного здійснення всіма інвалідами всіх прав людини та основних свобод, а також в заохоченні поваги притаманної їм гідності.

У Конвенції немає визначення інвалідів. Замість цього в ній передбачено, що до інвалідів відносяться «люди зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими». Тому в Конвенції інвалідність розглядається як результат взаємодії між станом людини і суспільством, до якого в неї немає доступу. Бар'єри, з якими стикаються інваліди, численні — наприклад, вони можуть бути побутовими, такими як необхідність підніматися й спускатися по сходах, або поведінковими, такими як упередження щодо спроможності інвалідів вчитися. Такі бар'єри можуть перешкоджати реалізації прав. Тому Конвенція визначає ці бар'єри як дискримінаційні та вимагає їх усунення. У результаті використання в Конвенції правового підходу до інвалідності в ній простежується відхід від класифікації інвалідності як вродженої хвороби людини, що вимагає або медичного втручання (медичний підхід) для лікування людини, або благодійного втручання (благодійний підхід), в основі якого лежить не індивідуальне право, а добровільне сприяння.

У Конвенції закріплені загальні принципи, включаючи повагу до притаманної людині гідності, свободи вибору й незалежності; недискримінація; залучення і включення в суспільство; повага до особливостей і багатоманітності; рівність можливостей; доступність; рівність чоловіків і жінок; і повага до здібностей дітей-інвалідів.

У Конвенції визнається, що всі інваліди користуються громадянськими, культурними, економічними, політичними та соціальними правами на рівній основі з іншими. У цьому сенсі вона не передбачає якісь нові права для інвалідів, а стверджує, що інваліди повинні користуватися правами на недискримінаційній основі. Крім цього, в Конвенції закріплений ряд зобов'язань

для держав щодо забезпечення інвалідів необхідними можливостями для реалізації їх прав у різних сферах, таких як доступ до правосуддя, підвищення рівня інформованості, доступність, надання даних і статистичних матеріалів та міжнародне співробітництво. Крім того, в Конвенції передбачені конкретні положення про жінок-інвалідів та дітей-інвалідів.

Відповідно до Конвенції заснований Комітет з прав інвалідів, яким держави-учасниці на періодичній основі подають доповіді про вжиті ними заходи щодо здійснення Конвенції.

Факультативний протокол до Конвенції набрав чинності в 2008 році. Він наділяє Комітет повноваженнями на отримання повідомлень від окремих осіб з твердженнями про порушення будь-якого з положень Конвенції. Він також дозволяє Комітету проводити розслідування в тих випадках, коли ним отримана достовірна інформація, яка вказує на серйозні або систематичні порушення Конвенції.

I. МІЖНАРОДНА КОНВЕНЦІЯ ДЛЯ ЗАХИСТУ ВСІХ ОСІБ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗНИКНЕНЬ (2006 РІК)

Міжнародна Конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень була прийнята Генеральною Асамблеєю в грудні 2006 року й набрала чинності чотирма роками пізніше. Дана Конвенція унікальна тим, що в ній традиційні положення про права людини поєднуються з положеннями, що належать до сфери міжнародного гуманітарного та кримінального права.

Що вважається насильницьким зникненням?

«Насильницьким зникненням вважається арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави або ж особами чи групами осіб, що діють з дозволу, за підтримки або за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, внаслідок чого ця особа залишена без захисту закону» (стаття 2).

У статті 1 Конвенції визначається невід'ємне право не зазнавати насильницького зникнення й стверджується заборона насильницьких зникнень як положення, що не може бути анульованим:

Ніякі виняткові обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність або будь-який інший надзвичайний стан, не можуть служити виправданням насильницького зникнення.

У Конвенції також закріплено положення про те, що практика насильницьких зникнень є злочином проти людяності в тому разі, коли вона є значно поширеною або систематичною (стаття 5).

Серед заходів, спрямованих на запобігання насильницьких зникнень, у Конвенції згадуються однозначна заборона на таємне тримання під вартою та ведення офіційних реєстрів осіб, позбавлених волі. У ній також передбачено, що, коли особа підозрюється у скоєнні насильницького зникнення, знаходиться на будь-якій території, на яку поширюється юрисдикція держави-учасниці, ця держава вживає необхідних заходів для встановлення своєї компетенції здійснювати юрисдикцію щодо даного злочину.

Відповідно до визначення, даного в статті 24, жертвою насильницького зникнення вважається «будь-яка зникла особа або будь-яка фізична особа, якій завдано безпосередню шкоду в результаті насильницького зникнення», як, наприклад, члени сім'ї. У цій же статті також встановлюється право знати правду «про обставини насильницького зникнення, про хід та результати розслідування й про долю зниклої особи». Хоча це право вже було визнано в гуманітарному праві та деякими міжнародними органами, Конвенція є першим міжнародним договором у галузі прав людини, в якому це право проголошено з усією однозначністю.

Конвенція вимагає від держав-учасниць кваліфікувати акти насильницького зникнення в своєму національному законодавстві як кримінальні злочини, проводити розслідування і вживати ефективних законодавчих та інших заходів щодо недопущення подібних діянь надалі (статті 6–17, 25).

Крім того, Конвенція надає особливий захист дітям, які є безпосередніми жертвами насильницького зникнення, батьки або юридичний представник яких піддалися насильницькому зникненню або які народилися під час знаходження в неволі їхньої матері, що зазнала насильницького зникнення (стаття 25).

Статтю 26 Конвенції засновується Комітет з насильницьких зникнень, якому держави-учасниці мають періодично подавати свої доповіді про вжиті ними заходи щодо здійснення Конвенції.

Окремі особи можуть представляти скарги до Комітету за умови, що відповідна держава визнала компетенцію Комітету у відповідності до статті 31. Стаття 32 наділяє Комітет компетенцією розглядати міждержавні скарги.

Як більш детально роз'яснюється в розділі II, Комітет може також вживати невідкладних заходів у разі отримання ним термінового звернення з проханням про розшук і встановлення місцезнаходження зниклої особи. Він може вдаватися до процедури розслідування щодо будь-якої держави-учасниці в разі отримання надійної інформації про серйозні порушення Конвенції і може в терміновому порядку довести це питання до відома

Генеральної Асамблеї, якщо практика цих порушень має широкий або систематичний характер.

І нарешті, в статті 27 передбачається, що держави-учасниці будуть проводити оцінку функціонування Комітету і можуть прийняти рішення про передачу його функцій іншому органу зі спостереження.

І. ЧИТАННЯ ДОГОВОРІВ У ЇХ СУКУПНОСТІ

Для того, щоб повністю зрозуміти зобов'язання держави у відповідності до цих договорів, необхідно ознайомитися з усією сукупністю договорів у галузі прав людини, учасницею яких стала держава. Хоча ці договори є окремими, незалежними один від одного, вони тим не менш доповнюють один одного, оскільки їх об'єднує цілий ряд принципів. У кожному договорі прямо викладаються або маються на увазі основні принципи недискримінації та рівності, ефективного захисту від порушень, спеціального захисту для особливо вразливих і ставлення до людини як до активного й інформованого учасника суспільного життя держави, у якій вона знаходиться, і дотичних до неї рішень, а не як до активного об'єкта рішень влади. Всі договори, що ґрунтуються на цих загальних принципах, є взаємозалежними, взаємопов'язаними та взаємопосилюючими, внаслідок чого ніякі права не можуть повною мірою здійснюватися ізольовано, а залежать від здійснення всіх інших прав. Це взаємозалежність є однією з причин розробки договірними органами з прав людини більш погодженого підходу до своєї діяльності, зокрема шляхом сприяння тому, щоб держави-учасниці розглядали здійснення положень усіх цих договорів як єдиної мети.

Ці договори не служать остаточним переліком зобов'язань держав у галузі прав людини. Багато держав, крім їх участі в системі договорів Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини, також є учасниками регіональних договорів у галузі прав людини, що може сприяти розширенню того захисту, котрий надається особам, які підпадають під їх юрисдикцію. Крім того, інші договори, включаючи Конвенцію про статус біженців та конвенції Міжнародної організації праці (МОП), такі як Конвенція МОП № 138 про мінімальний вік для прийому на роботу і Конвенція МОП № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці, а також Конвенція МОП № 169 про корінні народи та народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, є договорами, що зачіпають очевидні й важливі аспекти прав людини. При оцінці того, наскільки відповідально та чи інша держава підходить до захисту прав людини, всі ці міжнародні правові зобов'язання слід розглядати в їх єдності.

II. ЗДІЙСНЕННЯ СТАНДАРТІВ У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ: ДОГОВІРНІ ОРГАНИ

Договірні органи є комітетами незалежних експертів, котрі розглядають доповіді держав-учасниць про здійснення ними положень основних договорів у галузі прав людини. У розділі II розповідається про їхню роботу та пояснюється, чому вона важлива для життя людей усього світу.

A. ЩО ТАКЕ ДОГОВІРНІ ОРГАНИ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ?

Міжнародні договори в галузі права людини, про які йшлося в розділі I, створюють для держав-учасниць юридичні зобов'язання щодо заохочення й захисту прав людини на національному рівні. Якщо яка-небудь країна приймає договір шляхом ратифікації, приєднання або правонаступництва, вона бере на себе юридичне зобов'язання здійснювати права, викладені в ньому. Однак це — лише перший крок, оскільки визнання прав на папері недостатньо для гарантії того, що вони будуть здійснюватися на практиці. Коли був прийнятий перший договір, було визнано, що державам-учасницям будуть потрібні заохочення й допомога в питаннях виконання ними своїх міжнародних зобов'язань щодо вжиття необхідних заходів для забезпечення здійснення передбачених договором прав кожною людиною, яка знаходиться під їх юрисдикцією. Тому відповідно до кожного договору створюється міжнародний комітет незалежних експертів для спостереження за здійсненням його положень з використанням різних методів.

Спостереження за застосуванням договорів у галузі прав людини, перерахованих у розділі I, покладено на такі комітети:

1. Комітет з ліквідації расової дискримінації, перший створений договірний орган, здійснює спостереження за застосуванням Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації з 1969 року. Склад: 18 членів.

2. Комітет з економічних, соціальних та культурних прав був створений у 1985 році для виконання функцій Економічної та Соціальної Ради відповід-

но до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Склад: 18 членів.

3. Комітет з прав людини був створений у 1976 році для розгляду застосування Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Склад: 18 членів.

4. Комітет з ліквідації дискримінації стосовно жінок розглядає застосування Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок її державами-учасницями з 1981 року. Склад: 23 члени.

5. Комітет проти катувань, створений у 1987 році, розглядає застосування Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Склад: 10 членів.

6. Підкомітет з недопущення катувань провів свою першу сесію в лютому 2007 року. Його мандат спрямований на вирішення двох завдань:

- відвідувати всі місця утримання під вартою в державах-учасницях;
- надавати сприятливу та консультативну допомогу всім державам-учасницям і їх незалежним національним органам щодо попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, що є національними превентивними механізмами. Склад: 25 членів.

7. Комітет з прав дитини з 1991 року займається розглядом застосування Конвенції про права дитини та факультативних протоколів до неї, що стосуються участі дітей у збройних конфліктах; і торгівлі дітьми, дитячою проституцією та дитячою порнографією, їх державами-учасницями. Склад: 18 членів.

8. Комітет з робітників-мігрантів провів свою першу сесію в березні 2004 року і займається розглядом застосування Міжнародної конвенції про захист прав усіх робітників-мігрантів та членів їхніх сімей. Склад: 14 членів.

9. Комітет з прав інвалідів, заснований у листопаді 2008 року, провів свою першу сесію в лютому 2009 року. Склад: 18 членів.

10. Комітет з насильницьких зникнень був створений у червні 2011 року після набрання чинності 23 грудня 2011 року Міжнародної конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень. Склад: 10 членів.

Кожен комітет складається з незалежних експертів, які мають визнану компетентність у галузі прав людини, які призначаються та обираються державами-учасницями на чотирирічний термін з правом переобрання. Вибори половини членського складу відбуваються кожні два роки. Члени нещодавно створених договірних органів (Підкомітету з питань запобігання

катуванням, Комітету з прав інвалідів та Комітету з насильницьких зникнень) можуть переобиратися тільки один раз.

Договірні органи зазвичай проводять свої наради у Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві, хоча Комітет з прав людини і Комітет з ліквідації дискримінації стосовно жінок, як правило, щороку проводять одну зі своїх сесій у Нью-Йорку. Всі договірні органи обслуговуються Відділом договорів з прав людини УВКПЛ у Женеві.

В. ЧИМ ЗАЙМАЮТЬСЯ ДОГОВІРНІ ОРГАНИ?

Договірні органи виконують ряд функцій зі спостереження за тим, як здійснюються договори їх державами-учасницями. Усе договірні органи, за винятком Підкомітету з питань запобігання катуванням, уповноважені отримувати та розглядати доповіді, що періодично подаються державами-учасницями, з докладним викладом їх дій щодо застосування положень договору на національному рівні.

Договірні органи видають керівні принципи для надання сприяння державам у підготовці їхніх доповідей, розробляють зауваження загального порядку, в яких тлумачаться положення договорів, і організують обговорення з тем, пов'язаних із договорами. Деякі, хоча й не всі, договірні органи також виконують ряд додаткових функцій, спрямованих на забезпечення більш ефективного здійснення договорів державами-учасницями.

Більшість договірних органів можуть розглядати скарги або повідомлення від окремих осіб з твердженнями про порушення їхніх прав державою-учасницею, якщо ця держава погодилася на цю процедуру. Деякі можуть також проводити розслідування та розглядати міждержавні скарги.

Нижче наводиться огляд діяльності договірних органів відповідно до їх мандатів. Хоча десять договірних органів, перерахованих вище, присутні одночасно в якості узгодженої системи моніторингу здійснення договорів, слід зазначити, що кожний договірний орган є незалежний комітет експертів, має мандат, пов'язаний із конкретним договором. Проте, договірні органи продовжують докладати зусилля з координації їх діяльності навіть при тому, що їх процедури та практика можуть відрізнятись в результаті відмінностей у їх індивідуальних мандатах згідно з відповідним договором або факультативним протоколом⁶.

⁶ Більш детальну інформацію про конкретні процедури того або іншого договірного органу можна отримати в публікаціях «Права людини: виклад фактів», присвячених відповідному комітету. Інформація про методи роботи більшості комітетів також розміщена на веб-сайті УВКПЛ (www.ohchr.org).

С. РОЗГЛЯД ДОПОВІДЕЙ ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ

Основний мандат, загальний для всіх комітетів, за винятком Підкомітету з питань запобігання катуванням, полягає в розгляді доповідей, що періодично подаються державами-учасницями відповідно до положень того чи іншого договору. У межах цього основного мандата договірні органи розробили практичні заходи й процедури, які виявилися дуже ефективними при аналізі ступеня дотримання державами їх зобов'язань за договорами в галузі прав людини, учасниками яких вони є, і заохочення подальшого здійснення цих зобов'язань. Нижче викладаються найважливіші загальні аспекти процедури розгляду доповідей держав договірними органами.

Зобов'язання держави доповідати

Крім свого зобов'язання виконувати основні положення договору, кожна держава-учасниця також має подавати до відповідного договірного органу регулярні доповіді про дотримання прав.

Ідея моніторингу прав людини за допомогою розгляду таких доповідей держав уперше була висловлена в резолюції Економічної та Соціальної Ради 1956 року, в якій Рада просила держави-члени Організації Об'єднаних Націй представляти періодичні доповіді про прогрес, досягнутий у галузі прав людини⁷. Ця модель була використана в Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року, двох Міжнародних пактах 1966 р. і кожному наступному основному міжнародному договору в галузі прав людини. Для виконання зобов'язання за поданням доповідей кожна держава-учасниця протягом одного або двох років після набрання договором чинності для неї (див. вставку) має подати все охоплюючу первинну інформацію. Надалі вона має періодично, зазвичай кожні чотири роки або кожні п'ять років, подавати доповіді відповідно до положень договору про подальші вжиті заходи щодо його здійснення (за винятком Міжнародної конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень). У доповідях повинні бути перераховані юридичні, адміністративні та судові заходи, вжиті відповідною державою для дотримання положень договору, а також вказуватися будь-які чинники й труднощі, що виникли при здійсненні прав. Для забезпечення того, щоб доповіді містили належну інформацію, що дозволяє комітетам проводити свою роботу, кожний комітет видає керівні принципи щодо форми та змісту доповідей держав. Ці керівні принципи публікуються у зведеному документі (HRI/GEN/2), який регулярно оновлюється.

⁷ Резолюція 624 В (XXII).

Періодичність подання доповідей

<i>Договір</i>	<i>Первинна доповідь протягом</i>	<i>Періодичні доповіді кожні</i>
Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації	1 року	2 роки
Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права	2 років	5 років
Міжнародний пакт про громадянські та політичні права	1 року	4 років
Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок	1 року	4 років
Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання	1 року	4 років
Конвенція про права дитини	2 років	5 років
• Факультативний протокол щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії	2 років	5 років або з наступною доповіддю згідно з Конвенцією
• Факультативний протокол щодо участі дітей у збройних конфліктах	2 років	5 років або з наступною доповіддю згідно з Конвенцією
Міжнародна конвенція про захист прав усіх робітників-мігрантів та членів їх сімей	1 року	5 років
Конвенція про права інвалідів	2 років	4 роки
Міжнародна конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень	2 років	Додаткова інформація, запитувана Комітетом (стаття 29 (4))
<p>^a У статті 17 Пакту періодичності звітування не встановлено, проте Економічній та Соціальній Раді надають можливість прийняття своєї власної програми представлення доповідей.</p> <p>^b У статті 40 Пакту Комітету з прав людини надається можливість приймати рішення про те, коли мають подаватися періодичні доповіді. Як загальне правило, вони мають подаватися кожні чотири роки</p>		

Мета подання доповідей

Держави-учасниці мають розглядати процес підготовки своїх доповідей для договірних органів не тільки як виконання свого міжнародного зобов'язання, але і як можливість оцінки стану справ у галузі захисту прав людини на території під їхньою юрисдикцією для мети планування та здійснення відповідної політики. Процес підготовки доповідей надає кожній державі можливість:

- а) провести всеохоплюючий огляд вжитих заходів для приведення внутрішнього законодавства та політики у відповідність до положень міжнародних договорів з прав людини, стороною яких вона є;
- б) контролювати прогрес, досягнутий у справі заохочення реалізації прав, закріплених у договорах, у контексті заохочення прав людини в цілому;
- в) виявляти проблеми й недоліки, що стосуються свого підходу до здійснення договорів;
- г) оцінювати майбутні потреби й цілі для більш ефективного здійснення договорів; і
- е) планувати та розробляти відповідні стратегії для досягнення зазначених цілей⁸.

⁸ HRI/MC/2004/3, пункт 9. Повне роз'яснення цілей подання доповідей можна знайти в Зауваженні загального порядку № 1 (1989) Комітету з економічних, соціальних та культурних прав.

З цієї точки зору система представлення доповідей є важливим інструментом для оцінки державою того, що було досягнуто і що ще належить зробити з метою заохочення й захисту прав людини в країні. Процес подання доповідей покликаний заохочувати участь громадськості на національному рівні, контроль громадськості за політикою, законами та програмами держави й конструктивні контакти з громадянським суспільством у дусі співробітництва та взаємоповаги з метою сприяння реалізації всіх прав, що захищаються відповідними договорами. Деякі держави включають у свої доповіді коментарі й критичні зауваження НУО; інші спочатку представляють свої доповіді на розгляд парламентів, а потім направляють їх Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй для розгляду відповідним договірним органом.

Як відбувається розгляд доповіді держави-учасниці в кожному договірному органі?

Хоча в процедурах, прийнятих кожним комітетом для розгляду доповідей держав-учасниць, існує певна відмінність, можна виділити основні етапи, спільні для всіх державних органів.

1. Подання початкової доповіді

Доповідь має бути направлена Генеральному секретареві (якого представляє УВКПЛ) на одній із шести офіційних мов Організації Об'єднаних Націй. Після цього вона обробляється секретаріатом і перекладається робочими мовами відповідного комітету. Після обробки доповідь намічається до розгляду комітетом на одній з його чергових сесій. Можливість розгляду доповідей може наступити не відразу, оскільки в деяких договірних органах відзначається дворічне відставання в роботі з ними. Більшість комітетів намагаються віддавати пріоритет початковим доповідям або доповідям тих держав, які не подавати їх протягом тривалого часу.

Що таке загальний базовий документ?

Доповіді держав складаються із загального базового документа та документа, присвяченого здійсненню конкретного договору.

Загальний базовий документ містить загальну й фактичну інформацію, що стосується здійснення договорів, яка може бути корисна всім або декільком договірним органам (див. HRI/MC/2006/3). Договірний орган може звернутися до держави з проханням оновити його загальний базовий документ, якщо він вважає, що наявна в ньому інформація застаріла. Документ, присвячений конкретному договору, містить інформацію, що стосується здійснення договору, за виконанням якого стежить відповідний комітет.

2. Перелік питань/перелік тем

Перед сесією, на якій комітет буде офіційно розглядати доповідь, він складає перелік питань, який направляє в державі-учасниці. Цей перелік надає можливість комітету запитати в державі-учасниці будь-яку додаткову інформацію, яка може бути не освітлена в доповіді або яку члени комітету вважають необхідною для оцінки стану справ зі здійсненням договору у відповідній країні. Перелік питань також дозволяє комітету приступити до процесу звернення до державі-учасниці з більш докладними питаннями з конкретних зазначених у доповіді проблем, які викликають особливе занепокоєння членів комітету. Багато держав-членів вважають перелік питань важливим керівництвом, що дозволяє їм судити про те, про що їх будуть запитувати при офіційному розгляді доповіді. Це дає можливість їхнім делегаціям підготуватися й вести діалог з комітетом на більш конструктивній, продуманій та конкретній основі.

Перелік питань складається перед сесією, на якій відповідна доповідь розглядатиметься. Залежно від того чи іншого договірного органу перелік питань складається або на нарадах предсесійної робочої групи, яка скликається безпосередньо до або після чергової сесії, або в ході пленарних засідань. Більшість комітетів призначають одного або декількох своїх членів доповідачами по країні для керівництва складання переліку питань щодо конкретної країни.

Комітет із ліквідації расової дискримінації також застосовує так званий «перелік тем», за якими подання надходження відповідей не вимагається. Доповідач по країні направляє державі-учасниці короткий перелік тем для його орієнтації і надання цілеспрямованого характеру діалогу між його делегацією та комітетом у ході розгляду доповіді державі-учасниці.

3. Письмова відповідь на перелік питань

Письмові відповіді на перелік питань доповнюють доповідь і особливо важливі тоді, коли комітет приступає до розгляду доповіді через значний час після її отримання.

4. Перелік питань перед поданням доповіді

У 2007 році Комітет проти катувань ухвалив нову факультативну процедуру в галузі звітності (так званий «**перелік питань перед поданням доповіді**»), яка полягає в прийнятті переліку питань, покликаного допомогти державам-учасницям у підготовці їх періодичних доповідей.

Відповідь державі-учасниці на такий перелік питань і складає її періодичну доповідь відповідно до статті 19 Конвенції проти катувань.

Ця процедура не застосовується до первинних доповідей. Комітет дотримується тієї думки, що дана процедура буде сприяти державам-учасникам у підготовці більш предметних доповідей за рахунок допомоги у визначенні змісту, полегшення процесу підготовки доповіді та зміцнення потенціалу держав-учасниць з метою своєчасного й ефективного виконання ними своїх зобов'язань щодо подання доповідей.

Протягом 2009 року Комітет з прав людини також прийняв рішення використовувати переліки питань до подання доповіді як факультативну процедуру подання доповідей держав-учасниць.

5. Інші джерела інформації

Крім доповідей держав-учасниць, договірні органи можуть отримувати інформацію про становище в галузі прав людини в країні з інших джерел, включаючи установи системи Організації Об'єднаних Націй, інші міжурядові організації, національні правозахисні установи (НПЗУ), неурядові організації (НУО) як міжнародні, так і національні, і професійні групи та академічні установи. Більшість комітетів у ході пленарних засідань виділяють спеціальний час для заслуховування повідомлень установ Організації Об'єднаних Націй і більшість також запрошують НУО. Залежно від часу подання інформації порушені цими організаціями питання можуть бути включені в перелік питань або лягти в основу питань, що ставляться членами Комітету делегації відповідної держави. Комітет розглядає доповідь з урахуванням усієї наявної інформації.

Офіційні мови та робочі мови

Хоча офіційними мовами Організації Об'єднаних Націй є англійська, арабська, іспанська, китайська, російська та французька мови, комітети зазвичай надають перевагу працювати лише на деяких із цих мов у залежності від їх членського складу і з метою скорочення витрат на обробку документації. Основні документи, такі як прикінцеві зауваження, правила процедури та керівні принципи підготовки звітності, завжди перекладаються всіма шістьма мовами.

Робочими мовами Секретаріату в Женеві є англійська та французька мови.

Уряді договорів передбачається особлива роль конкретних органів Організації Об'єднаних Націй у процесі розгляду доповідей. У статті 25 Конвенції про права дитини безпосередньо говориться про роль Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), а також інших установ та органів Організації Об'єднаних Націй. У статті 74 Міжнародної конвенції про захист прав усіх робітників-мігрантів та членів їхніх сімей містяться аналогічні положення про участь Міжнародного бюро праці/Міжнародної організації

праці. У статті 38 Конвенції про права інвалідів та статті 28 Міжнародної конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень також передбачено активну співпрацю з відповідними органами Організації Об'єднаних Націй.

6. Офіційний розгляд доповідей: конструктивний діалог між договірними органами та державами-учасницями

Спочатку Комітет з ліквідації расової дискримінації, а потім і всі інші договірні органи виробили практику запрошення делегацій держав-учасниць до участі в роботі сесії, на якій комітет буде розглядати їх доповідь, з тим щоб дати їм можливість відповісти на питання членів комітету і подати додаткову інформацію про свою роботу з виконання положень відповідного договору. Ця процедура не є процедурою змагального процесу, і комітет не виносить свого судження про діяльність держави-учасниці. Мета полягає скоріше в проведенні конструктивного діалогу для надання допомоги державі в її зусиллях, спрямованих на як більш повне й ефективне здійснення договору. Поняття конструктивного діалогу відображає той факт, що договірні органи не є судовими органами, а були створені для спостереження за здійсненням договорів та заохочення й консультування держав. Якщо держава-учасниця не направляє делегацію, комітет може, тим не менш, приступити до розгляду доповіді цієї держави.

7. Прикінцеві зауваження та рекомендації

Підсумком розгляду доповіді є прийняття «прикінцевих зауважень», мета яких полягає в наданні відповідній державі практичних рекомендацій та заохоченні її до вжиття подальших заходів для здійснення прав, що містяться в договорі.

У своїх прикінцевих зауваженнях договірні органи визнають позитивні кроки, вжиті державами, але також виявляють заклопотаність щодо тих сфер, у яких необхідно вжити додаткових заходів для повного приведення в дію договірних положень. Договірні органи намагаються зробити свої рекомендації якомога більш конкретними й практично здійсненними. Держави зобов'язані публікувати прикінцеві зауваження у своїй країні з метою інформування громадськості про шляхи подальшого здійснення договорів.

8. Виконання прикінцевих зауважень та подання наступної періодичної доповіді

Прийняттям прикінцевих зауважень Комітету завершується офіційний розгляд доповіді, однак процес на цьому не завершується. Процес здійснення передбачених договорами прав вимагає постійних зусиль держав. Після подання своїх початкових доповідей держави-учасниці мають на-

правляти договірним органам наступні доповіді через регулярні проміжки часу. Вони називаються «періодичними доповідями». Періодичні доповіді зазвичай не настільки об'ємні як більш всеохоплююча первинна доповідь, але мають містити всю інформацію, необхідну для того, щоб Комітет міг продовжити свою роботу щодо спостереження за здійсненням договору у відповідній країні. Важливим елементом будь-якої періодичної доповіді є інформування Комітету про подальші заходи, вжиті державою-учасницею для здійснення рекомендацій договірному органу, що містяться в прикінцевих зауваженнях стосовно попередньої доповіді, що замикає цикл подання доповідей.

«Процедура огляду» — огляд здійснення договору за відсутності доповіді

Відповідно до цієї процедури відповідний комітет може розпочати розгляд стану справ зі здійсненням відповідного договору будь-якою державою-учасницею навіть в тих випадках, коли доповіді від цієї держави отримано не було. Комітет може скласти перелік проблем і питань у цій державі-учасниці, якій пропонується направити делегацію для участі в роботі сесії. Відповідну інформацію можна отримати від партнерів Організації Об'єднаних Націй і НУО, і на основі цієї інформації та діалогу з державою-учасницею Комітет підготує свої прикінцеві зауваження, включаючи рекомендацію. Огляд може відбутися навіть у тому разі, якщо держава-учасниця відхилить пропозицію направити свою делегацію на сесію. Процедура огляду використовується тільки за виняткових обставин; у дуже багатьох випадках спрямованого Комітетом повідомлення про те, що він має намір розглянути ситуацію в країні під час відсутності доповіді, виявляється досить для того, щоб ця держава-учасниця надіслала свою доповідь протягом нетривалого періоду часу.

Важливість наступних заходів щодо виконання рекомендацій договірних органів

Договірні органи не мають коштів для приведення своїх рекомендацій у виконання. Проте більшість держав ставляться до процесу подання доповідей серйозно, і комітети домоглися успіху в приверненні уваги до проблем, пов'язаних із здійсненням договорів у багатьох державах.

Для надання допомоги державам у здійсненні їхніх рекомендацій договірні органи стали вводити процедури забезпечення ефективних наступних заходів для здійснення своїх прикінцевих зауважень. Деякі комітети (Комітет з ліквідації расової дискримінації, Комітет з прав людини, Комітет з ліквідації дискримінації стосовно жінок та Комітет проти катувань) просять у своїх заключних зауваженнях, щоб держави протягом

року інформували доповідача по країні або доповідача з таких заходів (у деяких випадках, наприклад в Комітеті з ліквідації дискримінації щодо жінок, обираються обидва цих доповідачі) про швидко реалізовані заходи, які прийняті у відповідь на конкретні рекомендації чи «першочергові питання, що викликають стурбованість». Після цього доповідач звітує перед комітетом.

Деякі члени договірних органів робили поїздки в держави-члени на їх запрошення з метою вжиття таких заходів за доповіддю та виконання прикінцевих зауважень.

Що відбувається в разі, якщо держава не подає свої доповіді?

Подання доповідей договірним органам може бути серйозною проблемою для держав-учасниць. Перед державами, що ратифікували всі дев'ять основних договорів у галузі прав людини, стоїть завдання подати за десятирічний період понад 20 доповідей про становище в галузі прав людини, тобто по одній доповіді кожні шість місяців. Держави також мають відповідати на перелік питань і готуватися до участі в роботі сесій договірних органів, а потім від них буде потрібно подання додаткових доповідей про подальші заходи в зв'язку з прикінцевими зауваженнями. Крім цього, у держави можуть бути також зобов'язання на регіональному рівні. Все це лягає на них важким тягарем, і тому не доводиться дивуватися тому, що держави можуть відстати від свого графіка подання доповідей, а в деяких випадках і не подати їх.

Договірні органи визнають ці труднощі й працюють над тим, як можна було б полегшити їх завдання (див. Частина III нижче). Проте зобов'язання представляти доповіді, як і інші зобов'язання, що випливають із ратифікації цих договорів, є міжнародно-правовим зобов'язанням, добровільно взятим на себе державою. Договірні органи прагнуть знаходити шляхи впливу на держави, з тим щоб вони своєчасно подавали свої доповіді. У тих випадках, коли держави стикаються з особливими труднощами, вони можуть звернутися за технічною допомогою до УВКПЛ. Однак, якщо держава не подає доповідь протягом тривалого періоду часу й не реагує на прохання Комітету щодо подання доповідей, Комітет розглядає становище в країні під час відсутності доповіді, і ця процедура іноді називається «процедурою огляду» (див. вставку).

D. РОЗГЛЯД СКАРГ ОКРЕМИХ ОСІБ

За винятком Підкомітету з питань запобігання катуванням, договірні органи, перераховані в розділі А вище, можуть за певних умов розглядати

скарги або повідомлення окремих осіб, які вважають, що їхні права були порушені державою-учасницею:

- Комітет з ліквідації расової дискримінації може розглядати індивідуальні повідомлення про порушення, допущені державами-учасницями, які зробили необхідну заяву відповідно до статті 14 Конвенції;
- Комітет з прав людини може розглядати індивідуальні повідомлення про порушення прав державами-учасницями першого Факультативного протоколу до Пакту;
- Комітет з ліквідації дискримінації стосовно жінок може розглядати індивідуальні повідомлення про порушення, допущені державами-учасницями Факультативного протоколу до Конвенції;
- Комітет проти катувань може розглядати індивідуальні повідомлення про порушення, допущені державами-учасницями, які зробили необхідну заяву відповідно до статті 22 Конвенції;
- Комітет з прав інвалідів може розглядати індивідуальні повідомлення про порушення, допущені державами-учасницями Факультативного протоколу до Конвенції;
- Комітет з насильницьких зникнень може розглядати індивідуальні повідомлення про порушення, допущені державами-учасницями, які зробили необхідну заяву відповідно до статті 31 Конвенції;
- Міжнародна конвенція про захист прав усіх робітників-мігрантів та членів їхніх сімей⁹, Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права¹⁰ й Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень¹¹, що також містять положення про розгляд індивідуальних повідомлень їх відповідними комітетами, але на практиці вони ще не застосовуються.

Ця процедура є факультативною для держав-учасниць: договірний орган не може розглядати скарги, що стосуються держави-учасниці, до тих пір, поки держава не визнає однозначним чином компетенцію договірного органу стосовно цього за допомогою заяви згідно з відповідною статтею договору або прийняття відповідного факультативного протоколу. Хоча в певному сенсі ця процедура є «квазісудовою», комітети не можуть без-

⁹ Для набрання чинності процедурою відповідно до статті 77, що стосується індивідуальних повідомлень, потрібно необхідну заяву від не менше ніж 10 країн-учасниць.

¹⁰ Факультативний протокол був прийнятий Генеральною Асамблеєю в грудні 2008 року і відкритий для підписання в 2009 році. Для набрання чинності він мав бути ратифікований не менше ніж дев'ятьма державами-учасницями.

¹¹ Факультативний протокол щодо процедури повідомлень був прийнятий Генеральною Асамблеєю в грудні 2011 року. Він буде відкритий для підписання в 2011 році. Для набрання чинності його також мають ратифікувати не менше десяти держав-учасниць.

посереднім чином забезпечувати виконання прийнятих ними рішень. Однак у багатьох випадках держави-учасниці здійснювали рекомендації комітетів і надавали засоби правового захисту авторам повідомлень.

Хто може подавати скарги?

Будь-яка людина, яка стверджує, що її права згідно з тим чи іншим договором були порушені державою-учасницею цього договору, може направити повідомлення відповідному комітету за умови, що держава визнала компетенцію комітету розглядати такі скарги. Скарги можуть також представлятися третіми сторонами від імені окремих осіб за умови їхньої письмової згоди або в тих випадках, коли вони не здатні дати таку згоду.

Який порядок подання скарг?

Детальна інформація про процедури подання та розгляду індивідуальних повідомлень в договірних органах, включаючи рекомендації та інструкції про порядок подання скарг, наведена в публікації «Права людини: виклад фактів» № 7 і на веб-сайті УВКПЛ.

Е. РОЗСЛІДУВАННЯ

П'ять договірних органів — Комітет проти катувань, Комітет з ліквідації дискримінації стосовно жінок, Комітет з прав інвалідів, Комітет з насильницьких зникнень, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав і Комітет з прав дитини (після того, як відповідні факультативні протоколи наберуть чинності) — можуть ініціювати розслідування в разі отримання надійної інформації з обґрунтованими твердженнями про серйозні, тяжкі або систематичні порушення конвенцій у державі-учасниці.

Щодо яких держав можуть проводитися розслідування?

За винятком розслідувань, які проводяться Комітетом з насильницьких зникнень, щодо яких держави-учасниці автоматично визнають компетенцію Комітету при ратифікації Конвенції, інші комітети можуть проводити розслідування тільки щодо тих держав-учасниць, які зробили окрему додаткову заяву про визнання їх компетенції стосовно цього. Держави-учасниці Конвенції проти катувань можуть прийняти рішення про невизнання такої компетенції при підписанні, ратифікації або приєднанні, зробивши відповідну заяву згідно зі статтею 28 цього договору. Держави-учасниці Факультативного протоколу до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації сто-

совно жінок також можуть виключити компетенцію відповідного комітету, зробивши заяву відповідно до статті 10. Держави-учасниці Факультативного протоколу до Конвенції про права інвалідів також мають можливість не визнати таку компетенцію, зробивши заяву згідно зі статтею 8 при підписанні, ратифікації або приєднанні. Будь-яка держава, яка зробила заяву про непоширення на неї цієї процедури, може прийняти її на більш пізній стадії.

Процедура проведення розслідувань

Конвенція проти катувань (стаття 20), Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (статті 8–9), Міжнародна конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень (стаття 33), Факультативні протоколи до Конвенції про права інвалідів (статті 6–7), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (стаття 11) і Конвенція про права дитини (стаття 13) передбачають таку основну процедуру проведення невідкладних розслідувань їх відповідними комітетами:

1. Процедура може бути ініційована, якщо Комітет отримує достовірну інформацію про систематичне порушення закріплених у договорі прав якою-небудь державою-учасницею. У разі Конвенції проти катувань інформація має містити цілком обгрунтовані дані про систематичне застосування катувань на території якої-небудь держави-учасниці; у разі Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок інформація має свідчити про серйозні та систематичні порушення державою-учасницею прав, викладених у Конвенції;

2. Як перший крок Комітет пропонує державі-учасниці співпрацювати при розгляді інформації шляхом подання зауважень;

3. Комітет може на основі зауважень держави-учасниці та іншої відповідної інформації, якою він володіє, прийняти рішення про призначення одного або декількох своїх членів для проведення конфіденційного розслідування й термінового подання йому відповідної доповіді. Процедури Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок, Міжнародної конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень і Конвенції про права інвалідів безпосередньо передбачають відвідування, коли для цього є підстави, території відповідної держави за згодою цієї держави; процедура Конвенції проти катувань також передбачає проведення відвідувань;

4. Висновки призначеного (их) для проведення розслідування члена (ів) Комітету вивчаються Комітетом і надсилаються відповідній державі-учасниці разом з будь-якими зауваженнями та рекомендаціями;

5. Процедури Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок і Конвенції про права інвалідів передбачають шестимісячний тер-

мін, протягом якого держава-учасниця подає свої зауваження у відповідь на висновки, зауваження та рекомендації, перепроваджені їй Комітетом, і при наявності відповідного прохання з боку Комітету інформує його про вжиті заходи у зв'язку з розслідуванням;

6. Комітет може після консультації з державою-учасницею прийняти рішення про включення короткого звіту про результати цієї роботи до своєї щорічної доповіді. За згодою держави-учасниці весь хід розслідування і відповіді держави-учасниці можуть бути оприлюднені;

7. На всіх етапах роботи мають вживатися заходи щодо встановлення співробітництва з державою-учасницею.

F. ТЕРМІНОВІ ЗАХОДИ ТА НАСТІЙНІ ЗАКЛИКИ ДО ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНОЇ КОНВЕНЦІЇ ДЛЯ ЗАХИСТУ ВСІХ ОСІБ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗНИКНЕНЬ

Як коротко згадується в розділі I, Міжнародна конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень наділяє свій комітет правом на вжиття термінових заходів. Згідно зі статтею 30 Комітет може отримувати термінові прохання про розшук і встановлення місця знаходження зниклої особи, з чим до нього звернулися родичі зниклої особи, їхні законні представники, їхні адвокати чи будь-яка уповноважена ним особа, а також будь-яка інша особа, яка має законний інтерес. Комітет може препровадити повідомлення відповідній державі-учасниці з проханням подати зауваження та коментарі в термін, встановлений Комітетом.

Крім того, якщо порушення є значно поширеною або систематичною практикою (тобто злочином проти людяності), Комітет може, попередньо запитавши у відповідної держави всю відповідну інформацію про поточну ситуацію становища, у терміновому порядку довести це питання до відома Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй за посередництвом Генерального секретаря відповідно до статті 34.

G. РАННЕ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА НЕГАЙНІ ДІЇ КОМІТЕТУ З ЛІКВІДАЦІЇ ВСІХ ФОРМ РАСОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Хоча в Конвенції цього не передбачено, у 1993 році Комітет з ліквідації всіх форм расової дискримінації встановив процедуру раннього попередження та негайних дій для запобігання серйозних порушень відповідної Конвенції. Відповідно до цієї процедури Комітет може запитати інформацію у держав-учасниць і прийняти рішення з вираженням конкретної стурбо-

ваності, адресоване не тільки відповідним державам, але також Раді з прав людини та його спеціальним процедурам, Спеціальному радникові Генерального секретаря щодо попередження геноциду, а також Верховному комісару з прав людини та Генеральному секретареві поряд з рекомендацією довести це питання до відома Ради Безпеки. У межах цієї процедури Комітет може вжити заходів зі своєї власної ініціативи або на основі інформації, представленої третіми сторонами.

Н. ФАКУЛЬТАТИВНИЙ ПРОТОКОЛ ДО КОНВЕНЦІЇ ПРОТИ КАТУВАНЬ ТА ПІДКОМІТЕТ З НЕДОПУЩЕННЯ КАТУВАНЬ

Факультативний протокол до Конвенції проти катувань передбачає практичну можливість надання допомоги державам-учасникам у виконанні взятих ними на себе зобов'язань щодо попередження катувань та інших форм жорстокого поводження і боротьби з цими явищами за рахунок створення глобальної системи регулярних відвідувань усіх місць, у яких знаходяться або можуть перебувати особи, позбавлені волі. Передбачений у ньому новаторський дворівневий підхід спирається на використання міжнародного органу — Підкомітету з питань запобігання катуванням, а також національних превентивних механізмів, які мають бути засновані або розроблені кожною державою-учасницею. З метою виконання Підкомітетом свого мандата йому надані значні повноваження, викладені в статті 14 Факультативного протоколу. Кожна держава зобов'язана вирішити відвідування Підкомітетом будь-якого місця, що знаходиться під її юрисдикцією та контролем, де утримуються або можуть знаходитися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу або за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди. Підкомітет має необмежений доступ до всіх місць тримання під вартою, їхніх споруд та об'єктів і до будь-якої відповідної інформації, що стосується поводження з цими людьми, а також умов їх тримання під вартою. Підкомітет проводить приватні бесіди без свідків. Аналогічні повноваження мають бути надані й національним превентивним механізмам. Після відвідин Підкомітет випускає конфіденційну доповідь з низкою рекомендацій відповідним державним органам з метою поліпшити поводження з особами, які перебувають під вартою, включаючи їх умови тримання. Доповідь про відвідування є одним із елементів діалогу між Підкомітетом та органами відповідної держави-учасниці в інтересах запобігання катуванням. Підкомітет публікує цю доповідь у разі надходження відповідного прохання від держави-учасниці. Крім цього, мандат Підкомітету включає проведення консультацій з державами і надання сприяння у створенні національних превентивних механізмів. Крім того, Підкомітет

забезпечує ці механізми консультативною та іншої допомогою з метою посилення їх незалежності та потенціалу й зміцнення внутрішніх гарантій недопущення жорстокого поводження з особами, позбавленими волі.

Додаткова інформація про Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та Підкомітет з питань запобігання катуванням наведена на веб-сайті УВКПЛ.

I. МІЖДЕРЖАВНІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Хоча ця процедура ніколи не використовувалася, п'ять договорів у галузі прав людини¹² дозволяють їхнім державам-учасникам направляти їх у відповідний орган повідомлення про можливі порушення договору іншими державами-учасниками. Така процедура передбачена в Конвенції проти катувань (стаття 21), Міжнародній конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень (стаття 32) і Міжнародній конвенції про захист прав усіх робітників-мігрантів та членів їхніх сімей (стаття 76). Однак ця процедура вимагає, щоб спочатку були вичерпані внутрішні засоби правового захисту, і застосовується в разі тільки тих держав-учасниць, які зробили заяву про визнання компетенції відповідного комітету щодо цього. У Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (статті 11–13) і Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (статті 41–43) передбачається більш детально пророблена процедура врегулювання таких суперечок між державами-учасниками шляхом створення спеціальної погоджувальної комісії. Ця процедура також вимагає, щоб спочатку були вичерпані внутрішні засоби правового захисту. Зазвичай вона застосовується до всіх держав-учасниць Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, а в разі Пакту — лише до тих держав-учасниць, які зробили офіційну заяву про її визнання.

Урегулювання суперечок між державами щодо тлумачення або застосування Конвенції

У Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (стаття 29), Міжнародної конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень (стаття 42), Конвенції проти катувань (стаття 30), Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації (стаття 22) і Міжнарод-

¹² Після набрання чинності Факультативним протоколом до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права й Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень, відповідні комітети зможуть розглядати скарги, подані державами стосовно держав-учасниць, що офіційно визнали дану компетенцію відповідно до статті 10 і 12, відповідно.

ної конвенції про захист прав усіх робітників-мігрантів та членів їхніх сімей (стаття 92) передбачається, що суперечки між державами-учасницями щодо тлумачення або застосування цих конвенцій вирішуються в першу чергу шляхом переговорів або, якщо ці переговори виявилися безуспішними, шляхом арбітражу. Якщо впродовж шести місяців сторони не можуть дійти згоди про умови арбітражу, одна з держав, що беруть участь у суперечці, може передати спір до Міжнародного Суду. Держави-учасниці можуть виключити себе з цієї процедури, зробивши при ратифікації або приєднанні відповідну заяву, і в цьому разі, відповідно до принципу взаємності, вони не можуть порушувати справу проти інших держав-учасниць. До нинішнього часу ця процедура застосовувалася лише двічі: в разі розгляду в Міжнародному Суді спору між Демократичною республікою Конго і Руандою¹³ та суперечки між Грузією і Російською Федерацією¹⁴.

І. ЗАУВАЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО ПОРЯДКУ

Кожен з договірних органів публікує своє тлумачення положень його відповідного договору в галузі прав людини у формі «зауважень загального порядку» або «загальних рекомендацій». Ці документи охоплюють широкий спектр питань — від всебічного тлумачення таких основних положень, як право на життя або право на достатнє харчування до загальних вказівок щодо інформації, яка має бути представлена в доповідях держав, що стосуються конкретних статей договорів. У зауваженнях загального порядку також розглядалися більш широкі наскрізні питання, такі як роль національних правозахисних установ, права інвалідів, насильство стосовно жінок і права меншин.

Усі ці документи розміщені на веб-сайті УВКПЛ (www.ohchr.org).

К. ДНІ ЗАГАЛЬНИХ ДИСКУСІЙ/ТЕМАТИЧНІ ОБГОВОРЕННЯ

Деякі договірні органи проводять дні загальної дискусії з конкретної теми, що викликає у них занепокоєння. Ці дискусії, як правило, відкриті для учасників з боку, наприклад партнерів з числа організацій системи Організації Об'єднаних Націй, делегацій держав-учасниць, НУО та індивідуальних

¹³ Див. *Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)*, Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. reports 2006, p. 39, para. 87.

¹⁴ Див. *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation)*, Judgment of 1 April 2011.

експертів. Підсумки дискусії можуть допомогти договірному органу в складанні нового зауваження загального порядку.

У Конвенції про права дитини передбачено, що Комітет з прав дитини може рекомендувати Генеральній Асамблеї запропонувати Генеральному секретареві провести від її імені дослідження з питань, що стосуються прав дитини (стаття 45 с)). До теперішнього часу Комітет звертався з двома такими проханнями: з питань дітей і збройних конфліктів і з питання про насильство щодо дітей. Генеральний секретар видав відповідні дослідження, а Генеральна Асамблея заснувала згодом два механізми — посади Спеціального представника Генерального секретаря з питання про дітей і збройних конфліктів і Спеціального представника Генерального секретаря з питання про насильство щодо дітей.

L. НАРАДИ ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ ТА НАРАДИ З ДЕРЖАВАМИ-УЧАСНИЦЯМИ

У кожному договорі (за винятком Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права) передбачається проведення раз на два роки, зазвичай у штаб-квартирі Організації Об'єднаних Націй, офіційної наради держав-учасниць з метою виборів половини членів договірному органу.

Конвенція про права інвалідів є першим договором, у якому однозначно передбачено проведення таких нарад і для інших цілей.

У Конвенції про права дитини (стаття 50), Конвенції про права інвалідів (стаття 47) і Міжнародної конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень (стаття 44) передбачається скликання конференції держав-учасниць для проведення голосування з будь-яких пропонованих поправок до їх положень.

Більшість комітетів також проводять регулярні неофіційні наради з державами-учасницями їх відповідних договорів для обговорення питань, що становлять взаємний інтерес, і які пов'язані з їх роботою та здійсненням договорів.

M. КООРДИНАЦІЯ МІЖ ДОГОВІРНИМИ ОРГАНАМИ

Щорічна нарада голів

Необхідність координації діяльності договірних органів у галузі прав людини була визнана Генеральною Асамблеєю в 1983 році, коли вона закликала їх голів проводити наради для обговорення питань підвищення ефективності їхньої роботи. Перша така нарада відбулася в 1984 році. З 1995 року проводяться щорічні наради голів договірних органів.

Нарада служить головам десяти договірних органів тим форумом, на якому вони можуть обговорити свою роботу й розглянути шляхи підвищення ефективності системи договірних органів у цілому. До числа питань, розглянутих на цих нарадах, відносяться впорядкування та загальне вдосконалення процедур подання доповідей з прав людини, узгодження методів роботи комітетів і підвищення їх ефективності, подальша діяльність за підсумками проведення всесвітніх конференцій, а також фінансові питання.

Невід'ємною частиною нарад голів стали також неофіційні консультації з державами-учасницями, а також з партнерами по Організації Об'єднаних Націй, НПЗУ і НУО. З 1999 року голови проводять наради з мандатаріями спеціальних процедур (з тематичними мандатами або з мандатами по країнах). Основна увага на цих обговореннях приділяється технічним питанням, наприклад, зростання обміну інформацією та кращими практиками між договірними органами та спеціальними процедурами, використання перехресних посилань і спільної подальшої діяльності щодо виконання їх відповідних рекомендацій.

У 2010 році нарада вперше проводилася не в Женеві, а в Брюсселі. Ідея полягала в тому, щоб наблизити договірні органи до рівня, на якому здійснюються відповідні договори, та підвищити на регіональному рівні ступінь поінформованості про їхню роботу й таким чином посилити взаємозв'язок та підвищити взаємодоповнюваність зусиль міжнародних і регіональних механізмів та інститутів з прав людини. Було прийнято рішення проводити нараду в іншому регіоні через рік.

Міжкомітетська нарада

У період з 2002 року по 2011 рік на додаток до нарад голів договірних органів проводилися міжкомітетські наради за участю голів і двох додаткових членів кожного з комітетів. На першій такій нараді основну увагу було приділено питанню про узгодження методів роботи. Держави-учасниці вітали введення міжкомітетських нарад. Підвищення представлення комітетів дозволило проводити більш докладне обговорення рекомендацій щодо методів роботи, ніж у ході проведення нарад голів.

Міжкомітетська нарада та нарада голів зазвичай проводяться під головуванням одного з голів договірних органів на основі ротації.

Відповідно до рекомендації, прийнятої нарадою голів у 2010 році, була заснована робоча група міжкомітетської наради з подальшим заходів у складі як доповідачів з наступних заходів у зв'язку з прикінцевими зауваженнями, так і доповідачів з подальших заходів у зв'язку з індивідуальними повідомленнями кожного договірного органу або членів, які відповідають

за такі заходи. Учасники наради голів також рекомендували заснувати інші тематичні робочі групи й просили Секретаріат організувати їхні наради в межах наявних ресурсів.

У червні 2011 року на нараді голів було прийнято рішення змінити формат міжкомітетської наради. Наприклад, пропонувалася можливість заснування спеціальних тематичних робочих груп на прохання голів. Такі робочі групи могли б обговорювати питання, що представляють взаємний інтерес, в тому числі питання про узгодженість практики та методів роботи договірних органів.

III. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДОГОВОРІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Притому, що Загальна декларація прав людини була складена понад 60 років тому, а процес роботи над Міжнародним біллем про права людини (Всесвітня декларація плюс обидва Пакту) був завершений до 1966 року, міжнародна система договорів у галузі прав людини продовжувала розширюватися за рахунок прийняття нових договорів і створення нових договірних органів. Поява широкого кола договорів та органів забезпечило більш активне заохочення й більш надійний захист прав людини в цілому ряді конкретних сфер, що викликають заклопотаність міжнародної спільноти, а й створило серйозну проблему для всієї системи, пов'язану з тим, як найкращим чином забезпечити ефективну спільну роботу різних елементів системи, яка розширюється.

A. РОЗШИРЕННЯ СИСТЕМИ ДОГОВОРІВ У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ

За період з 2004 року система договірних органів у галузі прав людини збільшилася практично вдвічі за рахунок додавання чотирьох нових договірних органів і трьох нових факультативних протоколів, що передбачають можливість подачі індивідуальних скарг, з яких один уже набрав чинності. З початку 2010 року збільшився членський склад Комітету щодо захисту прав усіх робітників-мігрантів та членів їхніх сімей, а з січня 2011 року — Комітету з прав інвалідів та Підкомітету з питань запобігання катуванням, в результаті чого загальне число експертів у складі договірних органів зросло до 172 осіб (в кінці 2009 року їх налічувалося трохи більше 125 осіб). Збільшилася і тривалість нарад. З числа останніх подій слід відзначити набрання чинності 23 грудня 2010 року Міжнародною конвенцією для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень. Крім цього, активізувався процес ратифікації та подання державами звітності згідно з міжнародними договорами в галузі прав людини, що також є позитивним побічним ефектом введення нового механізму універсального періодичного огляду (УПО). Приміром, в 2010 році дев'ять договірних органів у галузі прав людини, що використо-

вують процедуру подання звітності, провели понад 130 оглядів по країнах і розглянули понад 100 індивідуальних скарг.

Таке зростання активності спонукало Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини звернутися до всіх заінтересованих сторін із проханням переосмислити майбутнє договірних органів і представити новаторські та творчі ідеї щодо шляхів зміцнення системи.

Договірні органи успішно виконували свої мандати, зокрема шляхом підключення держав до відкритого й відвертого обговорення проблем здійснення прав людини, використовуючи процедуру подання доповідей. Проте до дуже недавнього часу кожний договірний орган прагнув підходити до своєї роботи незалежно від інших, незважаючи на дублювання багатьох аспектів їхньої діяльності. Оскільки комітети були створені окремо в межах своїх відповідних договорів, вони могли вільно розробляти свої власні процедури та практичні форми роботи, і при наявності значної подібності в порядку функціонування договірних органів є такі суттєві відмінності, що призводять часом до плутанини та непослідовності.

Договірні органи протягом багатьох років прагнули підвищити свою ефективність шляхом упорядкування та узгодження своїх методів і практичних форм роботи, у тому числі за рахунок проведення міжкомітетських нарад. У той же час визнається, що деякі відмінності в практиці комітетів обґрунтовані або навіть необхідні в силу вимог відповідного договору.

Роль системи договорів у галузі прав людини в зміцненні національних систем захисту прав людини

Договори в галузі прав людини є правовими документами, в яких встановлюються міжнародні стандарти заохочення та захисту прав людини в усьому світі. Шляхом ратифікації договорів держава приймає ці стандарти і зобов'язується здійснювати права на національному рівні. Договірні органи заохочують держави до таких дій і надають їм відповідну підтримку. Може виникнути враження, що такий підхід орієнтований на діяльність на міжнародному рівні; проте не може бути сумнівів у тому, що головне значення заохочення і захисту прав людини мають на національному рівні, з тим щоб цими правами могли користуватися всі чоловіки, жінки та діти в кожній країні.

Договірні органи відіграють важливу роль у наданні підтримки діяльності щодо посилення захисту прав людини на національному рівні. По-перше, процедура подання доповідей договірним органам сама по собі є важливою частиною розвитку національної системи захисту прав людини. По-друге, робота договірних органів (включаючи програму роботи на місцях Підкомітету з питань запобігання катуванням) дає державам мож-

лівість отримувати практичні консультації та допомогу в питанні про те, як найкращим чином здійснювати договори.

Важливість процедури подання доповідей на національному рівні

Зусилля щодо заохочення держав до того, щоб вони приймали цілісний підхід до подання доповідей, розглядаючи при цьому все коло обов'язків, які вони на себе взяли, спрямовані не тільки на спрощення цього процесу для держав. Хоча відповідні доповіді потребують міжнародні органи, процедура їх підготовки дуже важлива на національному рівні. Виконуючи свої зобов'язання за поданням доповідей відповідно до договорів, держави проводять самооцінку для визначення того, наскільки ефективно вони захищають права людини. Процес збору інформації про здійснення на національному рівні допомагає державам планувати й реалізовувати програми розвитку, засновані на правах людини. Багато держав займаються паралельними процесами звітування згідно з договорами, розробкою національного плану дій у галузі прав людини і здійснення національних планів розвитку. За рахунок пов'язання цих процесів можна забезпечити, щоб права людини займали центральне місце в процесі національного стратегічного планування, що буде служити гарантією ефективнішого виконання стандартів у галузі прав людини на національному рівні. Пов'язана з доповідями процедура, що охоплює підготовку доповідей, їх міжнародний розгляд і відповідь держави на рекомендації договірному органу, може також стимулювати національну дискусію з прав людини в межах громадянського суспільства та залучати до обговорення прав людини нових учасників.

Практичні рекомендації та допомога з боку договірних органів

Підсумки роботи договірних органів можуть служити державам, а також групам по країнах Організації Об'єднаних Націй і донорам корисним джерелом інформації про те, де потрібно докласти додаткові зусилля для зміцнення захисту прав людини. Після того, як доповіді були представлені державами-учасницями та розглянуті договірними органами, практичні й адресні прикінцеві зауваження дозволяють точно визначити ті конкретні галузі, які потребують уваги. Ще одним джерелом конкретних керівних вказівок, спрямованих на прийняття необхідних заходів щодо вирішення окремих виявлених проблем, є думки, виражені комітетами у відповідь на індивідуальні скарги. У зауваженнях загального порядку договірних органів можна знайти більш докладну додаткову інформацію про те, як слід здійснювати договори.

Результати такої роботи можуть мати значний вплив на державу, сприяючи забезпеченню більш ефективного здійснення договорів за рахунок, наприклад, висування пропозиції про прийняття нового законодавства або забезпечення більш ефективної підготовки державних службовців з питань прав людини. Ступінь цього впливу залежить не тільки від уряду, але й від парламенту та судової системи, а також інших зацікавлених сторін, здатних вплинути на те, як у країні захищаються й заохочуються права людини, в тому числі національних та регіональних парламентів, НПЗУ, суддів і юристів, а також громадянського суспільства.

Ще однією ілюстрацією того впливу, яку система договірних органів надає на посилення захисту й заохочення прав людини на національному рівні, можуть служити превентивний та оперативний мандат Підкомітету з питань запобігання катуванням, а також цілі Факультативного протоколу до Конвенції про катування. Превентивні за своїм характером поїздки Підкомітету на місця надають безпосередню допомогу державам-учасникам у формі зауважень про становище на місцях і рекомендацій щодо захисту осіб, позбавлених волі, і недопущення катувань. Крім цього, Підкомітет вносить свій вклад в інституціональне будівництво на національному рівні, в тому числі шляхом надання консультативної допомоги та сприяння державам-учасникам у створенні незалежних національних превентивних механізмів. Таким національним механізмам доручене завдання щодо регулярної перевірки поведінки з особами, які перебувають в місцях позбавлення волі в країні, і винесення рекомендацій державним органам стосовно послаблення умов утримання.

В. РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОЗАХИСНИХ УСТАНОВ ТА ЇХ ВЗАЄМОДІЯ З СИСТЕМОЮ ДОГОВІРНИХ ОРГАНІВ

Громадянське суспільство являє собою організації та окремих осіб, які добровільно беруть участь у громадському житті та діяльності, будучи об'єднані спільними інтересами, цілями і цінностями, які можна порівняти з цілями Організації Об'єднаних Націй. Ряд таких організацій громадянського суспільства, що займаються заохоченням і захистом універсальних прав людини, відіграють важливу роль в наданні договірним органам надійної незалежної інформації про стан і зміни в державах-членах, а також в забезпеченні контролю за здійсненням рекомендацій договірних органів.

У числі представників громадянського суспільства, які беруть участь у діяльності договірних органів і взаємодіючих з ними, можна виділити:

- правозахисників;
- правозахисні організації (НУО, асоціації, групи жертв);

- коаліції та мережі (з прав жінок, прав дітей та екологічних прав);
- групи на громадському рівні (корінні народи, меншини);
- союзи (професійні спілки, а також такі професійні асоціації, як асоціації журналістів, асоціації адвокатів, асоціації суддів, студентські союзи);
- соціальні рухи (рухи за мир, студентські рухи, рухи за демократію);
- родичів жертв;
- академічні установи.

Національні правозахисні установи являють собою установи, створені державами для заохочення й захисту прав людини, і є важливою частиною будь-якої національної правозахисної системи. У своїй діяльності вони не підконтрольні державі. Як керівництво для забезпечення їх незалежності й цілісності був узгоджений ряд міжнародних стандартів, відомих як «Паризькі принципи».

Громадянське суспільство, а також національні правозахисні установи роблять свій внесок у розгляд доповідей держав-учасниць шляхом подання своїх власних доповідей і інформування комітетів про стан справ у галузі захисту прав людини в державі-учасниці, доповідь якої знаходиться на розгляді. Вони сприяють обговоренню переліків питань перед поданням доповідей, а також конструктивного діалогу з відповідною державою-учасницею та прийняття рекомендацій. Представлені ними матеріали дають можливість комітетам розглядати становище в галузі прав людини в державі-учасниці у відповідному контексті. Крім того, ці організації проводять подальшу діяльність щодо здійснення на національному рівні рекомендацій договірних органів і можуть подавати інформацію про те, успішно чи ні здійснюється ця діяльність. Важливе значення має також їхній внесок у проведення днів загальних дискусій та підготовку зауважень загального порядку.

Додаткова інформація про роль НУО в роботі конкретних комітетів наведена в публікації «Як працювати за Програмою ООН у галузі прав людини — Довідник для громадянського суспільства». Додаткова інформація про взаємодію між НПЗУ і договірними органами також наведена в публікації «Національні правозахисні установи: історія, принципи, роль та функції», Серія документів з питань професійної підготовки № 4 /Rev. 1 (Видання Організації Об'єднаних Націй, у продажу під № R.09.XIV.4, і на веб-сайті УВКПЛ за адресою: <http://nhri.ohchr.org/EN/IHRS/TreatyBodies/Pages/default.Aspx>.)¹⁵

¹⁵ Резолюція 48/134 Генеральної Асамблеї.

C. ВНЕСОК УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ В РОБОТУ ДОГОВІРНИХ ОРГАНІВ

Універсальний періодичний огляд (УПО) є механізмом міждержавного співробітництва, заснований Генеральною Асамблеєю в 2006 році в якості однієї з процедур Ради з прав людини для огляду дотримання прав людини всіма державами.

Цей механізм заснований на інтерактивному діалозі між державою, щодо якої проводиться огляд, і державами, які є членами Ради або спостерігачами в ній.

Він функціонує на основі циклу тривалістю в чотири з половиною роки і включає кілька етапів, в тому числі підготовку документів, на основі яких проводиться огляд, сам огляд і подальшу діяльність із виконання висновків та рекомендацій. У ході другого й наступних циклів особлива увага приділятиметься виконанню тих рекомендацій, з якими держави погодилися в ході попереднього циклу, і тими змінами, що відбувається в них у галузі прав людини. У цьому процесі беруть активну участь організації громадянського суспільства, НПЗУ та установи системи Організації Об'єднаних Націй.

Цей огляд і діяльність договірних органів доповнюють один одного. Огляд виявився дуже корисним у плані привернення уваги держав-учасниць до необхідності звітування комітетам на регулярній основі та здійснення їх рекомендацій. Зі свого боку договірні органи також нагадують державам-учасницям про необхідність виконання рекомендацій, винесених у ході універсального періодичного огляду.

D. ВНЕСОК СПЕЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕДУР У РОБОТУ ДОГОВІРНИХ ОРГАНІВ

«Спеціальні процедури» — саме так названі механізми, які спочатку були створені Комісією з прав людини й перед якими з 2006 року Радою з прав людини було поставлено завдання щодо вивчення, моніторингу, надання консультативної допомоги та публічного подання доповідей про становище у галузі прав людини в конкретних країнах або територіях (країнові мандати) чи про масштабні події, що характеризуються порушеннями прав людини, у межах усєї планети (тематичні мандати). Станом на лютий 2012 року налічувалося 45 спеціальних процедур (35 тематичних мандатів і 10 країнових мандатів). Мандатаріями спеціальних процедур є або окремі особи (відомі як «спеціальні доповідачі» або «незалежні експерти»), або робочі групи в складі п'яти чоловік — по одному від кожного регіону. Вони виступають в особистій якості й не отримують винагороди. Їх методи роботи включають: вжиття заходів при виникненні стурбованості, пов'язаної з дотриман-

ням прав людини, або в окремих випадках, або стосовно більш загальних питань на основі використання прямих контактів з урядами; напрямок місії із встановлення фактів у країні та випуск доповідей з рекомендаціями; підготовку тематичних досліджень, що містять інформацію про становище, що уточнює відповідні норми й стандарти та передбачають керівні вказівки щодо їх здійснення; і підвищення рівня інформованості громадськості за рахунок проведення різних інформаційно-пропагандистських заходів щодо питань, включених до їх мандатів.

Як механізм захисту прав людини, в основі якого лежить Статут, спеціальні процедури на відміну від договірних органів можуть бути задіяні навіть у тому разі, якщо держава не ратифікувала жодного відповідного інструменту або договору, і при цьому для отримання доступу до спеціальних процедур зовсім не обов'язкове, щоб внутрішні засоби правового захисту були вичерпані.

Мандатарії спеціальних процедур та договірні органи доповнюють один одного. Вони регулярно обмінюються інформацією і проводять подальшу діяльність у зв'язку з їх відповідними рекомендаціями; проблеми, порушені мандатаріями спеціальних процедур, беруться до уваги договірними органами й навпаки. Вони можуть також випускати спільні заяви з ключових питань, що становлять міжнародний інтерес, й іноді проводять спільні наради для обговорення шляхів удосконалення та координації їх роботи.

Е. ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ ПРО СИСТЕМУ ДОГОВІРНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Додаткову інформацію про договори та договірні органи можна отримати на веб-сайті УВКПЛ у розділі «Органи з прав людини». На цьому сайті міститься інформація про процес подання доповідей держав, у тому числі про стан справ із поданням доповідей окремими країнами. З сайту можна роздрукувати документи договірних органів, серед них доповіді держав-учасниць і прикінцеві зауваження.

УВКПЛ опублікувало такі відповідні публікації «Права людини: виклад фактів»:

- Боротьба проти тортур (№ 4);
- Насильницькі або недобровільні зникнення (№ 6/Rev. 3);
- Процедури подання та розгляду скарг (№ 7);
- Права дитини (№ 10);
- Комітет з ліквідації расової дискримінації (№ 12);
- Громадянські та політичні права: Комітет з прав людини (№ 15);
- Комітет з економічних, соціальних та культурних прав (№ 16);

- Комітет проти катувань (№ 17);
- Дискримінація стосовно жінок: Конвенція та Комітет (№ 22); і
- Міжнародна конвенція про робітників-мігрантів та її Комітет (№ 24/Rev. 1).

Ці публікації можна безкоштовно отримати на стійці публікацій УВКПЛ або в онлайн-режимі на веб-сайті www.ohchr.org. Прохання врахувати, що деякі публікації в даний час оновлюються.

Інформаційний бюлетень

Інформаційний бюлетень Відділу договорів з прав людини випускається щоквартально з 2008 року. Він призначений для розповсюдження більш докладної та конкретної інформації про роботу договірних органів і містить інтерв'ю, аналіз рішень, відомості про проведену діяльність та доповіді відділень УВКПЛ на місцях¹⁶.

Повідомлення по електронній пошті

Якщо ви цікавитесь роботою договірних органів і хотіли б отримувати інформацію про їхню діяльність, то чому б вам не підписатися на безкоштовну електронну розсилку нової інформації, яку готували Секцією з питань громадянського суспільства УВКПЛ? Ви будете отримувати регулярне повідомлення по електронній пошті про рекомендації договірних органів, включаючи прикінцеві зауваження, зауваження загального порядку, рішення, прийняті за індивідуальними скаргами, та інші матеріали. Підписатися можна за адресою: www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/CivilSociety.aspx.

¹⁶ Інформаційний бюлетень розміщується на веб-сайті УВКПЛ за адресою: http://www2.ohchr.org/english/bodies/treaty/newsletter_treaty_bodies.htm (доступ з 28 лютого 2012 року).

ДОДАТКИ

Додаток I ГЛОСАРІЙ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕРМІНІВ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ДОГОВІРНИХ ОРГАНІВ

НАКОПИЧЕНЕ ВІДСТАВАННЯ

Незважаючи на проблеми, пов'язані із затримками подання й неподання доповідей державами-учасницями, деякі договірні органи не справляються з великою кількістю доповідей, які їм доводиться розглядати щороку. Накопичене таким чином відставання означає, що з дати подання доповіді державою-учасницею до початку розгляду Комітетом змісту цієї доповіді може пройти до двох років. Необхідність запитувати оновлену інформацію стала однією з причин поширення практики підготовки переліку питань (див. нижче). Скоротити накопичене відставання можуть більш ефективні методи роботи, і деякі комітети запропонували новаторські підходи. Наприклад, Комітет з прав дитини та Комітет з ліквідації дискримінації стосовно жінок іноді проводять свої наради, розділившись на дві групи.

ПОСАДОВІ ОСОБИ

У число посадових осіб звичайно входять голова, заступники голови, доповідач або будь-який інший призначений член комітету, які на своїх нарадах розглядають процедурні та адміністративні питання, пов'язані з роботою комітету.

ГОЛОВА

Кожний договірний орган обирає головою одного зі своїх членів терміном на два роки. Голова виконує свої обов'язки на кожній нараді відповідно до узгоджених правил процедури. Голови всіх договірних органів щорічно проводять наради з метою координації діяльності договірних органів.

ЗАГАЛЬНИЙ БАЗОВИЙ ДОКУМЕНТ

Документ, що подається державою-учасницею Генеральному секретареві й містить інформацію загального характеру про країну, актуальну для

всіх договорів, зокрема інформацію про території та населення, політичну структуру, загальну правову систему, у межах якої забезпечується захист прав людини в цій державі, а також про недискримінацію, рівність і ефективні засоби правового захисту.

Ця інформація становить загальну вступну частину всіх доповідей, що подаються державами договірним органам. Практика підготовки базового документа була введена в 1991 році на нараді голів як захід, спрямований на скорочення обсягу повторюваної інформації в доповідях. Керівні принципи складання цього документа були переглянуті в 2006 році (HRI/GEN/2/Rev.6).

ПРИКІНЦЕВІ КОМЕНТАРИ

Див. «Прикінцеві зауваження».

ПРИКІНЦЕВІ ЗАУВАЖЕННЯ

Зауваження та рекомендації готуються договірним органом після розгляду ним доповіді держави-учасниці. Прикінцеві зауваження стосуються як позитивних аспектів здійснення договору державою, так і питань, що викликають стурбованість, і за якими договірний орган рекомендує державі вжити додаткових заходів. Договірні органи прагнуть готувати конкретні, адресні та здійсненні прикінцеві зауваження та приділяють все більше уваги заходам щодо забезпечення ефективного виконання їх прикінцевих зауважень.

РОЗГЛЯД СТАНОВИЩА В КРАЇНІ ПІД ЧАС ВІДСУТНОСТІ ДОПОВІДІ

Див. «Процедура огляду».

КОНСТРУКТИВНИЙ ДІАЛОГ

Прийнята всіма договірними органами практика звернення до держав-учасниць із пропозицією направити делегацію для участі в роботі сесії, на якій буде розглядатися їх доповідь, з тим щоб дати їм можливість відповісти на питання членів відповідного комітету й надати додаткову інформацію про їх зусилля щодо здійснення положень відповідного договору. Поняття «конструктивний діалог» підкреслює ту обставину, що договірні органи не є судовими органами (навіть якщо деякі з їхніх функцій є подібними до судової), а створені для огляду здійснення договорів.

ДОПОВІДАЧ ПО КРАЇНІ

Більшість комітетів з кожної розглянутої доповіді держав-учасниць призначають одного або двох зі своїх членів у якості доповідачів по країні. Доповідач по країні звичайно керує складанням переліку питань, зверненням з питаннями до делегації в ході сесії та складанням прикінцевих зауважень, що підлягають обговоренню й прийняттю комітетом.

ЦІЛЬОВА ГРУПА З КРАЇНОВИХ ДОПОВІДЕЙ

Комітет з прав людини доручив проведення підготовчої роботи з розгляду доповідей, раніше здійснюваною передсесійною робочою групою, цільовим групам з країнових доповідей, які проводять свої наради під час пленарних засідань. Цільові групи з країнових доповідей складаються з чотирьох-шести членів комітету, призначуваних головою, один з яких є доповідачем по країні і несе загальну відповідальність за складання переліку питань.

ЗАЯВА

Держава може зустрітися з можливістю або необхідністю зробити заяву щодо договору, учасницею якого вона стала. Існує декілька видів заяв, про які йдеться нижче:

Заяви про тлумачення

Держава може зробити заяву про своє розуміння будь-якого питання, що міститься в будь-якому положенні договору, або про своє тлумачення того чи іншого положення. На відміну від застережень такі заяви не тягнуть за собою виключення або зміни правових наслідків договору. Мета полягає виключно в тому, щоб уточнити позицію держави щодо змісту окремих положень або всього договору.

Факультативні та обов'язкові заяви

У договорах можуть передбачатися факультативні та/або обов'язкові заяви держав. Ці заяви мають обов'язкову силу для тих, хто з ними виступає. Так, наприклад, у відповідності до статті 41 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права держава може зробити факультативну заяву про те, що вона визнає компетенцію Комітету з прав людини отримувати та розглядати міждержавні скарги. Аналогічним чином, держави-учасниці

Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, мають в силу положень його статті 3 (2) зробити заяву, що має обов'язковий характер, у якій вказується мінімальний вік, при якому вони допускають добровільний призов до їхніх національних збройних сил, і викладаються гарантії, прийняті ними для того, щоб такий призов не мав насильницького чи примусового характеру.

ВІДСТУП

Відступ є вжитим державою-учасницею заходом щодо часткового призупинення, щонайменше на тимчасовій основі, виконання одного або декількох положень договору. У деяких договорах про права людини в разі надзвичайного стану, що загрожує життю країни, державам-учасницям у винятковому порядку і на тимчасовій основі дозволяється відступати від ряду прав у тій мірі, в якій цього вимагає ситуація. У той же час держава-учасниця не може відхилитися від певних конкретних прав і не може вживати дискримінаційних заходів. Держави зазвичай зобов'язані інформувати інші держави-учасниці про відступ у виконанні договору з приведенням підстав для такого відступу та зазначенням дати закінчення терміну дії такого відступу (див. Зауваження загального порядку № 29 (2001 рік) Комітету з прав людини).

ПРОЦЕДУРИ ВЖИТТЯ ПОДАЛЬШИХ ЗАХОДІВ

Методики, встановлені для забезпечення того, щоб держави-учасниці вживали заходів у зв'язку з рекомендаціями, що містяться в прикінцевих зауваженнях договірних органів або їхніх рішеннях в тих випадках, коли були задіяні процедури подання скарг. Комітет проти катувань, Комітет з ліквідації расової дискримінації, Комітет з прав людини та Комітет з ліквідації дискримінації стосовно жінок взяли офіційні процедури вжиття подальших заходів, і всі комітети вимагають від держав включення інформації про подальші заходи в їх періодичні доповіді. Важлива роль у вжитті подальших заходів відводиться всім зацікавленим сторонам — парламентам, судовим органам, НПЗУ, НУО та громадянському суспільству.

ЗАУВАЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО ПОРЯДКУ

Тлумачення договірним органом положень договорів у галузі прав людини, висвітлення тематичних питань або методів своєї роботи. Метою зауважень загального порядку нерідко є уточнення зобов'язань держав-

учасниць щодо подання доповідей застосовно до окремих положень договорів та пропозиція підходів до виконання положень договорів. Також використовується термін «загальні рекомендації» (Комітет з ліквідації расової дискримінації та Комітет по ліквідації дискримінації стосовно жінок).

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Див. «Зауваження загального порядку».

ВІДДІЛ ДОГОВОРІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Відділ договорів з прав людини, що входить в структуру УВКПЛ, надає секретаріатську підтримку всім договірним органам і Фонду добровільних внесків Організації Об'єднаних Націй для жертв катувань. Він знаходиться в Палаці Вільсона в Женеві.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Див. «Індивідуальна скарга».

ІНДИВІДУАЛЬНА СКАРГА

Офіційна скарга окремої особи, яка стверджує, що її права по одному з договорів були порушені державою-учасницею, розгляд якої входить в компетенцію більшості договірних органів. Право договірних органів на розгляд індивідуальних скарг має бути прямо надано відповідною державою-учасницею одним із трьох таких способів:

- а) за допомогою заяви згідно з відповідною статтею договору (ця процедура застосовується в рамках Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенції проти катувань та Міжнародної конвенції про захист прав усіх робітників-мігрантів та членів їхніх сімей);
- б) шляхом ратифікації самого договору або приєднання до нього (ця процедура застосовується в рамках Міжнародної конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень); або
- в) шляхом ратифікації відповідного факультативного протоколу до договору, який передбачає право на розгляд індивідуальних скарг (ця процедура застосовується в рамках обох міжнародних пактів, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок, Конвенції про права дитини та Конвенції про права інвалідів).

ЗАТРИМКИ З ПОДАННЯМ ДОПОВІДЕЙ

Кожен договір передбачає регулярне надання доповідей його державами-учасницями; на практиці ж багатьом державам виявляється важко виконувати свої зобов'язання за поданням доповідей у суворій відповідності з тією періодичністю, яка передбачена в доповідях, учасницями яких вони є. Затримки з поданням доповідей були названі однією з основних проблем, з якими стикається система подання доповідей за договорами, і договірні органи прагнуть знайти шляхи полегшення завдання, що стоїть перед державами щодо подання доповідей, наприклад, за рахунок упорядкування процедури подання доповідей.

Інформацію про стан справ із поданням доповідей державами-учасницями кожного з договорів можна отримати з бази даних договірних органів на веб-сайті УВКПЛ.

ПЕРЕЛІК ПРОБЛЕМ ТА/АБО ПИТАНЬ

Перелік проблем або питань, що складається договірним органом на основі доповіді держави-учасниці та іншої наявної у нього інформації (інформації від спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй, НПЗУ, НУО та т. п.) і направляється державі-учасниці до проведення сесії договірного органу, на якій буде розглядатися ця доповідь. Перелік питань складає основу для конструктивного діалогу з делегацією держави-учасниці. Деякі комітети пропонують державам-учасницям подавати свої письмові відповіді заздалегідь, з тим щоб цей діалог міг швидше набути конкретного характеру. Напрямок переліку питань дає можливість Комітету отримати свіжу інформацію про становище в державі, доповідь якої може очікувати свого розгляду протягом цілих двох років.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПОДАННЯ ДОПОВІДІ

Перелік питань, що представляється Комітетом проти катувань та Комітетом з прав людини державі-учасниці, що займається підготовкою до подання своєї періодичної доповіді, з метою сприяння цій підготовці. Відповідь держави-учасниці на такий перелік питань складає його доповідь одного з цих двох договірних органів.

ПЕРЕЛІК ТЕМ

Перелік тем або тематичних питань, які не потребують подання відповідей на них, призначений надати певну орієнтацію й цілеспрямованість

діалогу між делегацією держави-учасниці та Комітетом з ліквідації расової дискримінації в ході розгляду доповіді держави-учасниці.

НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОЗАХИСНІ УСТАНОВИ

У багатьох країнах з метою заохочення й захисту прав людини були створені національні правозахисні установи (НПЗУ). Такі установи — за умови, якщо забезпечена їх незалежність від урядового контролю, — все ширше визнаються як важлива складова частина будь-якої національної правозахисної системи. Для оцінки незалежності й працездатності НПЗУ був розроблений звіт міжнародних стандартів, відомий під назвою «Паризькі принципи».

Більш детально інформацію про НПЗУ див. у публікації «Національні правозахисні установи: історія, принципи, роль та функції», Серія документів з питань професійної підготовки № 4 / Rev. 1 (видання Організації Об'єднаних Націй, у продажу під № R.09.XIV.4).

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Неурядові організації (НУО) можуть займатися заохоченням прав людини або в цілому, або з наданням підвищеної уваги будь-якому конкретному питанню. Існує система участі НУО в діяльності багатьох правозахисних механізмів Організації Об'єднаних Націй, наприклад, на основі надання цим організаціям консультативного статусу при Економічній та Соціальній Раді, що дозволяє їм брати участь у роботі Ради з прав людини. Як міжнародні, так і національні НУО уважно стежать за роботою договірних органів, і більшість договірних органів дають їм можливість узяти участь у процесі подання доповідей шляхом, наприклад, направлення додаткової інформації про здійснення договорів у тій чи іншій конкретній країні (іноді їх називають «альтернативними» або «паралельними» доповідями). Існують відмінності в тому, яку вагу надають цій інформації договірні органи.

Міжнародні та національні НУО відіграють також важливу роль у вжитті таких заходів щодо здійснення на національному рівні рекомендацій договірних органів, що містяться в їх прикінцевих зауваженнях, й активізації відкритого національного обговорення питань дотримання прав людини в ході підготовки доповіді та в наступний період. НУО також зробили важливий внесок у сприяння ратифікації договорів у галузі прав людини в усьому світі.

НЕПОДАННЯ ДОПОВІДЕЙ

Деякі держави, незважаючи на добровільно взяті на себе правові зобов'язання щодо ратифікованих ними договорів у галузі прав людини,

не подають свої доповіді в договірні органи. Існує багато можливих причин неподання звітів держав — від війни та громадянських заворушень до нестачі коштів. УВКПЛ надає технічну допомогу державам у виконанні ними взятих зобов'язань подання доповідей. Договірні органи також прийняли процедури щодо забезпечення розгляду ходу здійснення договорів тими державами, які не подають доповіді в тих випадках, коли ці держави не відповідають на запити договірних органів про надання інформації. Зокрема, Комітети готові розглядати становище в тій чи іншій країні і за відсутності доповіді.

Інформацію про стан справ із поданням доповідей державами-учасницями кожного з договорів можна отримати з бази договірних органів на веб-сайті УВКПЛ або із щорічно оновлюваного документа HRI/GEN/4. На згаданому веб-сайті є також інформація про технічну допомогу, що надається державам-учасницям.

ФАКУЛЬТАТИВНИЙ ПРОТОКОЛ

Міжнародний документ, пов'язаний з основним договором і який накладає додаткові правові зобов'язання на держави, що вирішили їх прийняти. Факультативні протоколи можуть складатися одночасно з основним договором або ж після його набрання чинності.

Факультативні протоколи до договорів з прав людини були прийняті з низки причин: щоб дати можливість державам-учасницям узяти на себе додаткові зобов'язання, пов'язані з міжнародним моніторингом здійснення першого Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, факультативних протоколів до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок, Конвенції проти катувань, Конвенції про права інвалідів та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права й Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини, що стосується процедури повідомлень; щоб дозволити державам узяти на себе ті додаткові зобов'язання, які не були передбачені в основному договорі (другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права); або щоб більш детально розглянути конкретні проблеми (перші два факультативних протоколи до Конвенції про права дитини).

ПЕРІОДИЧНІСТЬ

Графік подання первинних і періодичних доповідей державами-учасницями договірним органам закріплений у кожному договорі або ж ви-

значений окремими комітетами відповідно до положень договору. Подання початкової доповіді потрібно протягом певного періоду часу після набрання ним чинності для відповідної держави; потім вимагається подання періодичних доповідей через регулярні проміжки часу. Періодичність відрізняється від договору до договору (див. таблицю в розділі С глави II).

ПЕТИЦІЇ

Загальний термін, що охоплює різні процедури подання скарг до компетентних договірних органів. Петиції можуть являти собою повідомлення від окремих осіб з твердженнями про порушення положення договору будь-якою державою-учасницею або повідомлення від держав-учасниць із твердженнями про порушення положень договору іншою державою-учасницею (міждержавні скарги).

ПЕРЕДСЕСІЙНА РОБОЧА ГРУПА

Робоча група, яка скликається деякими договірними органами до або після кожної пленарної сесії для планування їх роботи на майбутніх сесіях. Робота передсесійних робочих груп залежить від конкретного комітету:

- одні складають переліки проблем і питань для представлення кожній державі-учасниці до розгляду її доповіді;
- інші використовуються їх відповідними комітетами, наділені компетенцією розглядати індивідуальні скарги, для винесення первісних рекомендацій з відповідних випадків та інших питань, пов'язаних із процедурами подання та розгляду скарг.

Предсесійні робочі групи, як правило, проводять закриті засідання.

РЕКОМЕНДАЦІЯ

Офіційна рекомендація або рішення договірному органу. Цей термін, використання якого не відрізняється послідовністю, означає офіційні рішення з конкретних питань або резолюції більш загального характеру, наприклад ті, які виносяться на днях загальної дискусії. прикінцеві зауваження містять конкретні рекомендації, і термін «рекомендація договірному органу» іноді використовується як синонім «прикінцевого зауваження». Крім того, в Комітеті з ліквідації расової дискримінації та в Комітеті з ліквідації дискримінації стосовно жінок «загальними рекомендаціями» називаються зауваження загального порядку.

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ПОДАННЯ ДОПОВІДЕЙ ДЛЯ ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ

Письмові керівні принципи, підготовлені для держав-учасниць кожним договірним органом щодо форми та змісту доповідей, які держави зобов'язані подавати згідно з відповідним договором. Одні комітети надають докладні вказівки на постатейній основі, у той час як інші пропонують вказівки більш загального характеру (див. Документ HRI/GEN/2/Rev. 6).

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Застереження являє собою — незалежно від формулювання і назви — заяву держави з метою виключити або змінити правові наслідки окремих положень договору стосовно цієї держави. Застереження може дозволити державі взяти участь у багатосторонньому договорі, учасницею якого вона інакше не змогла б або не побажала б стати. Держави можуть робити застереження до договору при його підписанні, ратифікації, прийнятті, затвердженні або приєднанні до нього. Коли держава робить застереження під час підписання, вона має підтвердити це застереження при ратифікації, прийнятті або утвердженні.

Застереження регулюються Віденською конвенцією про право міжнародних договорів і не можуть суперечити предмету та меті договору. Відповідно держави можуть під час підписання, ратифікації, прийняття, утвердження договору або приєднання до нього формулювати застереження, за винятком тих випадків, коли а) це застереження забороняється договором; б) договір передбачає, що можна робити тільки певні застереження, до числа яких це застереження не належить. Держави-учасниці можуть висловлювати заперечення щодо застережень, зроблених іншими державами-учасницями. Застереження можуть бути повністю або частково зняті державою-учасницею у будь-який час.

ПРОЦЕДУРА ОГЛЯДУ

Процедура, відповідно до якої договірний орган розглядає становище в якій-небудь країні під час відсутності доповіді відповідної держави-учасниці. Ця процедура застосовується, якщо подання доповіді затримується протягом тривалого часу і держава-учасниця не відповідає на нагадування договірному органу. У багатьох випадках держави-учасниці представляють свої доповіді, з тим щоб уникнути процедури огляду; в інших випадках вони направляють делегацію на сесію договірному органу й відповідають на питання договірному органу, навіть якщо подати доповідь вони так і не змогли.

Процедура огляду була вперше прийнята Комітетом з ліквідації расової дискримінації в 1991 році. Інші комітети використовують вислів «розгляд становища в країні під час відсутності договору відповідної держави». Деякі комітети направляють відповідній державі-учасниці перелік питань, незважаючи на відсутність доповіді. Після закінчення цієї процедури більшість комітетів готують прикінцеві зауваження, хоча, в разі якщо держава-учасниця має намір подати свою доповідь, протягом проміжного періоду зберігаєть-ся конфіденційний характер цих прикінцевих зауважень.

ПРАВИЛА ПРОЦЕДУРИ

Офіційні правила, прийняті договірним органом для регулювання порядку його роботи. За винятком Комітету з економічних, соціальних та культурних прав, комітети наділені повноваженнями згідно з їх відповідними договорами приймати свої власні правила процедури. Правила процедури звичайно охоплюють такі питання, як вибори посадових осіб та порядок прийняття рішень, особливо в тих випадках, коли неможливо досягти консенсусу. Правила процедури пов'язані з методами роботи, але відрізняються від них.

СЕКРЕТАР/СЕКРЕТАРІАТ

У кожному договорі містяться вимоги до Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй забезпечувати секретаріатську підтримку відповідного договірного органу. Кожний договірний орган має секретаріат, що складається з секретаря та інших міжнародних цивільних службовців, які працюють в Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй, які займаються питаннями, пов'язаними з порядком денним комітету й координацією його програми роботи. Секретаріати всіх органів діють у рамках УВКПЛ і базуються в Женеві.

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ УСТАНОВИ, ФОНДИ ТА ПРОГРАМИ

Різні спеціалізовані установи, фонди та програми системи Організації Об'єднаних Націй, які здійснюють більшу частину роботи Організації Об'єднаних Націй, включаючи заохочення й захист прав людини. Всі договірні органи дозволяють установам Організації Об'єднаних Націй представляти додаткову інформацію по країні в контексті розгляду доповіді відповідної держави. Деякі спеціалізовані установи також надають технічну допомогу державам як у здійсненні договірних зобов'язань, так і в написанні доповідей для договірних органів. У число спеціалізованих установ,

фондів та програм Організації Об'єднаних Націй, які охоплені системою договорів у галузі прав людини, входять: Продовольча й сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація праці, Управління з координації гуманітарних питань, Об'єднана програма Організації Об'єднаних Націй з ВІЛ/СНІДу, Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй, Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури, Фонд Організації Об'єднаних Націй у галузі народонаселення, Програма Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів, Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй, Структура Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності й розширення прав та можливостей жінок і Всесвітньої організації охорони здоров'я. Крім того, в роботі договірних органів з питань прав людини все активніше беруть участь країні групи Організації Об'єднаних Націй.

ДОПОВІДЬ ДЕРЖАВИ-УЧАСНИЦІ

Доповідь, яку кожна держава-учасниця договору в галузі прав людини має відповідно до положень цього договору регулярно подавати договірному органу із зазначенням вжитих заходів щодо здійснення договору й виниклих при цьому труднощів. Усі договори вимагають подання повної початкової доповіді, а також, за винятком Міжнародної конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень, наступних періодичних доповідей через регулярні проміжки часу.

АДРЕСНА АБО ЦІЛЬОВА ДОПОВІДЬ

Див. «Доповідь за конкретним договором».

ДОГОВІР, КОНВЕНЦІЯ, ПАКТ АБО ДОКУМЕНТ

З юридичної точки зору будь-якої різниці між договором, конвенцією або пактом не існує. Всі вони є міжнародними правовими документами, що мають обов'язковий міжнародно-правовий характер для тих держав, які прийняли рішення взяти на себе зобов'язання, що містяться в них, ставши їх учасниками відповідно до прикінцевих положень цих документів.

ДОГОВІРНИЙ ОРГАН АБО КОМІТЕТ

Комітет незалежних експертів, призначуваних для огляду здійснення державами-учасницями одного з основних міжнародних договорів з прав

людини. У всіх договорах використовується термін «комітет», однак комітети широко відомі як «договірні органи», оскільки вони створені відповідно до положень того договору, спостереженням за здійсненням якого вони займаються. У багатьох важливих питаннях вони незалежні від системи Організації Об'єднаних Націй, хоча і отримують підтримку з боку Секретаріату Організації Об'єднаних Націй і представляють доповіді Генеральній Асамблеї. Іноді їх також називають «договірні контролюючі органи».

ДОПОВІДЬ/ДОКУМЕНТ ЗА КОНКРЕТНИМ ДОГОВОРОМ

Загальний базовий документ видається договірному органу разом з адресним документом за конкретним договором, в якому основна увага приділяється питанням, пов'язаним безпосередньо з відповідним договором. Хоча його часто називають «доповіддю за конкретним договором», доповідь, представлена кожному договірному органу, фактично складається із загального документа, який залишається одним і тим же для всіх комітетів, і документа за конкретним договором для кожного конкретного договірного органу. Разом ці обидва документи складають доповідь відповідної держави-учасниці.

МЕТОДИ РОБОТИ

Процедури та практика, розроблені кожним договірним органом для полегшення своєї роботи. Така практика не завжди офіційно прийнята в правилах процедури. Методи роботи кожного договірного органу змінюються в залежності від робочого навантаження та інших чинників. В останні роки спостерігається тенденція до впорядкування та узгодження методів роботи на щорічних нарадах голів, особливо якщо відмінності в підходах комітетів приводять до плутанини й непослідовності.

ПИСЬМОВІ ВІДПОВІДІ/ВІДПОВІДІ НА ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ

Письмові відповіді держави-учасниці на перелік проблем і питань договірному органу, що подаються до сесії, на якій буде розглядатися її доповідь. Письмові відповіді на перелік питань доповнюють доповідь держави-учасниці або містять відповідну оновлену інформацію.

Додаток II

ЯК ДЕРЖАВА МОЖЕ СТАТИ УЧАСНИКОМ ДОГОВОРУ

У цьому додатку пояснюється процедура, за допомогою якої держава може зв'язати себе зобов'язаннями щодо дотримання положень міжнародно-правового договору як держави-учасниці. Більш докладні відомості можна отримати в Управлінні Організації Об'єднаних Націй з правових питань (<http://untreaty.un.org>).

ДЕРЖАВА-УЧАСНИЦЯ

Державою-учасницею є держава, що визнала для себе обов'язковий характер будь-якого міжнародно-правового договору. Держава має висловити свою згоду на обов'язковість зобов'язаннями за договором шляхом його ратифікації, прийняття, затвердження або приєднання до нього, а також має наступити дата набрання чинності договором для цієї держави. Одні договори, наприклад договори в галузі прав людини, про які йдеться в цій брошурі «Права людини: виклад фактів», відкриті тільки для участі держави, а інші також відкриті й для інших утворень, що можуть укласти міжнародні договори. Обидва Пакти та Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації відкриті для підписання й ратифікації «будь-якою державою-членом Організації Об'єднаних Націй або членом будь-якого з її спеціалізованих установ, будь-якою державою-учасницею Статуту Міжнародного Суду або будь-якою іншою державою, запрошеною Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй до участі». Інші основні договори про права людини відкриті для всіх держав. Участь у всіх факультативних протоколах обмежена державами-учасницями договору, до якого вони належать, за винятком Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, до якого може приєднатися будь-яка держава.

ЯК ДЕРЖАВА МОЖЕ СТАТИ УЧАСНИКОМ ДОГОВОРУ?

У кожному договорі в галузі прав людини містяться положення, у яких пояснюється, по-перше, що держави мають зробити, щоб узяти на себе зобов'язання щодо основних положень договору, і, по-друге, коли договір набирає чинності.

Щоб стати учасником багатостороннього договору, держава має за допомогою конкретних дій продемонструвати свою готовність дотримуватися права і зобов'язання, передбачені договором. Іншими словами, вона має висловити свою згоду бути пов'язаною зобов'язаннями за договором. Відповідно до прикінцевих положень відповідного договору держава може зробити це або шляхом **підписання**, з подальшою **ратифікацією**, **прийняттям** чи **затвердженням**, або шляхом **приєднання**. За певних обставин держава може також зв'язати себе відповідними обставинами шляхом правонаступництва.

У багатьох договорах міститься вимога про мінімальне число держав-учасниць, необхідне для набрання чинності цими договорами згідно з міжнародним правом.

ПІДПИСАННЯ

У багатосторонніх договорах, подібних до договорів про права людини, зазвичай передбачається підписання з наступною ратифікацією, прийняттям чи затвердженням. У таких випадках акт підписання не накладає на державу юридичних зобов'язань. Однак підписання свідчить про намір держави вжити заходів до того, щоб пізніше бути зв'язаною зобов'язаннями за договором. Іншими словами, підписання є підготовчим кроком на шляху до ратифікації. Підписання також створює зобов'язання сумлінно утримуватися від будь-яких дій, що йдуть врозріз з предметом та метою договору.

Положення про підписання з наступною ратифікацією дає державам певний час, для того щоб домогтися схвалення договору на національному рівні і вжити всіх необхідних законодавчих норм для здійснення договору всередині країни, перш ніж брати на себе міжнародні юридичні зобов'язання за договором.

РАТИФІКАЦІЯ, ПРИЙНЯТТЯ АБО ЗАТВЕРДЖЕННЯ

Здійснювані на міжнародному рівні прикінцеві акти, з допомогою яких держава оформляє свою згоду бути пов'язаною з обов'язками за договором, який вона вже підписала. Вона робить це шляхом депонування «ратифікаційної грамоти» у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй. Для ратифікації договору держава має насамперед підписати його; якщо ж держава висловлює згоду бути пов'язаною зобов'язаннями за договором без його попереднього підписання, цей процес називається **приєднання** (див. нижче). Після ратифікації держава стає юридично пов'язана зобов'язаннями за договором в якості однієї з його держав-учасниць.

Якогось граничного терміну для ратифікації договору державою, що підписала його, зазвичай не існує. Після того, як держава ратифікувала договір на міжнародному рівні, вона має ввести його в дію на національному рівні.

Ратифікацію на міжнародному рівні, яка показує міжнародній спільноті, що держава готова взяти на себе зобов'язання за договором, не слід плутати з ратифікацією на національному рівні, яка до вираження державою згоди бути пов'язаною зобов'язаннями за договором на міжнародному рівні може від неї вимагатися відповідно до її власних конституційних положень. Ратифікація на національному рівні не є достатнім вираженням наміру держави бути юридично пов'язаною відповідними зобов'язаннями на міжнародному рівні.

ПРИЄДНАННЯ

Приєднання є актом, за допомогою якого держава, що не підписала договір, виражає свою згоду стати учасницею цього договору шляхом депонування «документа про приєднання» у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй. Приєднання має ті ж юридичні наслідки, що й **ратифікація, прийняття або затвердження**. Однак, на відміну від ратифікації, у разі якої для виникнення сполучних юридичних зобов'язань за міжнародним правом має передувати **підписання**, для приєднання потрібно лише один крок, а саме депонування документа про приєднання.

Умови, за яких може мати місце приєднання і пов'язана з цим процедура, залежать від положень договору. До процедури приєднання вдаються держави, які бажають висловити свою згоду на обов'язковість бути пов'язаними зобов'язаннями за договором, граничний термін для підписання якого закінчився. Однак у багатьох сучасних багатосторонніх договорах передбачається приєднання навіть тоді, коли договір все ще відкритий для підписання.

ПРАВОНАСТУПНИЦТВО

Правонаступництво має місце, тільки якщо держава, яка є учасницею договору, пройшла через значні конституційні зміни, які породжують певні сумніви щодо того, чи зберігається в дійсності спочатку виражена згода бути пов'язаною зобов'язаннями за цим договором. До таких обставин можуть відноситися здобуття незалежності (наприклад, у результаті деколонізації), розпад федерації або союзу, а також відокремлення держави або будь-якого утворення від держави або федерації. Держава-наступниця може ратифікувати відповідний договір або приєднатися до нього у своїй

власній якості або ж — при альтернативному підході — вона може висловити свою згоду як і раніше бути пов'язаною юридичними зобов'язаннями, взятими на себе першопочатковою державою-учасницею стосовно тієї ж території, за допомогою акта правонаступництва. У таких випадках відповідна держава повідомляє Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про свій намір виступити правонаступницею юридичних зобов'язань.

РІЗНИЦЯ МІЖ РАТИФІКАЦІЄЮ/ПРИЄДНАННЯМ ТА НАБРАННЯМ ЧИННОСТІ

Акт, за допомогою якого держава (або — в разі деяких договорів — також організація регіональної інтеграції, така як Європейський союз) висловлює свою згоду на обов'язковість зобов'язань за договором, відрізняється від набрання договором чинності. Держава демонструє готовність узяти на себе юридичні права й обов'язки за договором шляхом депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання. Набрання договором чинності стосовно держави відбувається в той момент, коли договір практично стає для неї юридично обов'язковим. Договір не набирає чинності негайно. Як правило, має пройти певний час, який зазначено в договорі.

Чому важлива дата набрання чинності?

Це — дата, починаючи з якої зазначені в договорі права стають обов'язковими для дотримання відповідною державою в межах міжнародного права. Той, хто бажає звернутися зі скаргою на якусь державу-учасницю в договірній орган відповідно до положень договору або факультативного протоколу, повинен переконатися в тому, що договір або факультативний протокол уже набрав чинності для цієї держави. На підставі цієї дати також визначаються строки подання державами доповідей в договірні органи.

Як визначити, чи діє договір щодо будь-якої держави?

Головним джерелом є Договірна секція Організації Об'єднаних Націй, яка веде реєстр багатосторонніх договорів, депонованих у Генерального секретаря. Її веб-сайт: <http://untreaty.un.org>.

НАБРАННЯ ЧИННОСТІ

Набрання чинності договором відбувається в той момент, коли цей договір стає юридично обов'язковим для його учасників. У положеннях договору визначається момент його набрання чинності, що відбувається зазвичай через місяць або в близькі до цього терміни. Існує два види набрання чин-

ності: остаточне набрання договором чинності в якості міжнародно-правового документа та конкретне набрання чинності для тієї чи іншої держави.

Остаточне набрання чинності

Остаточне набрання чинності відбувається, коли новий договір стає юридично обов'язковим документом для тих держав, які вже висловили свою згоду на обов'язковість для них його положень. У більшості договорів умовлюється, що вони набирають чинності після депонування в Генерального секретаря певного числа ратифікаційних грамот і договорів про затвердження, прийняття або приєднання. До цієї дати договір не може бути юридично обов'язковим ні для однієї держави, навіть для тих, які ратифікували його або приєдналися до нього (хоча вони й зобов'язані сумлінно утримуватися від будь-яких дій, що йдуть врозріз з об'єктом та метою договору).

Набрання чинності для держави

Питання про те, коли — після набрання чинності договором в цілому — він набере чинності стосовно будь-якої іншої держави (або організації регіональної інтеграції), яка хотіла б бути пов'язаною зобов'язаннями за нього, визначається в додаткових положеннях.

ДАТИ

Відповідно стосовно держави може бути кілька дат, пов'язаних із договором:

Дата остаточного набрання чинності договором: зазначена в договорі дата, коли договір в цілому набирає чинності за міжнародним правом і стає обов'язковим для держав, які вже вжили необхідних заходів.

Дата підписання: дата, коли держава підписує договір. Це не тягне за собою правових наслідків, крім того, що держава має утримуватися від дій, що йдуть врозріз з об'єктом та метою договору.

Дата здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про приєднання: дата, коли депозитарій договорів Організації Об'єднаних Націй отримує юридичний документ, який свідчить про згоду держав бути пов'язаною зобов'язаннями за договором.

Дата набрання чинності для держави: передбачена договором дата, коли договір стає обов'язковим для держави за міжнародним правом. Відповідно до більшості договорів після дати депонування відповідного документа має пройти певний період часу, перш ніж договір стане юридично обов'язковим. Тривалість цього періоду різниться в залежності від того чи іншого договору.

Обчислення дати набрання договорами чинності

<i>Договір</i>	<i>Прийнято</i>	<i>Набрав чинності</i>	<i>Набирає чинності для держав-учасниць</i>
Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації	21 грудня 1965 року	4 січня 1969 року	на тридцятий день після дати здачі на зберігання
Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права	16 грудня 1966 року	3 січня 1976 року	через три місяці після дати депонування
Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права	10 грудня 2008 року	(ще не набрав чинності)	через один місяць після дати депонування
Міжнародний пакт про громадянські та політичні права	16 грудня 1966 року	23 березня 1976 року	через три місяці після дати депонування
Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права	16 грудня 1966 року	23 березня 1976 року	через три місяці після дати депонування
Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, спрямований на скасування смертної кари	15 грудня 1989 року	11 липня 1991 року	через три місяці після дати депонування
Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок	18 грудня 1979 року	3 вересня 1981 року	на тридцятий день після дати здачі на зберігання
Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок	6 жовтня 1999 року	22 грудня 2000 року	через три місяці після дати депонування

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання	10 грудня 1984 року	26 червня 1987 року	на тридцятий день після дати здачі на зберігання
Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання	18 грудня 2002 року	22 червня 2006 року	через один місяць після дати депонування
Конвенція про права дитини	20 листопада 1989 року	2 вересня 1990 року	на тридцятий день після дати здачі на зберігання
Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії	25 травня 2000 року	18 січня 2002 року	через один місяць після дати депонування
Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах	25 травня 2000 року	12 лютого 2002 року	через один місяць після дати депонування
Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень	19 грудня 2011 року	(ще не набрав чинності)	через один місяць після дати депонування
Міжнародна конвенція про захист прав усіх робітників-мігрантів та членів їх родин	18 грудня 1990 року	1 липня 2003 року	в перший день місяця після закінчення трьох місяців з дати здачі на зберігання
Конвенція про права інвалідів	18 грудня 2006 року	3 травня 2008 року	на тридцятий день після дати здачі на зберігання

Факультативний протокол до Конвенції про права інвалідів	18 грудня 2006 року	3 травня 2008 років	через один місяць після дати депонування
Міжнародна конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень	20 грудня 2006 року	23 грудня 2006 року	на тридцятий день після дати здачі на зберігання

Запити надсилати на адресу:

Centre for Human Rights
United Nations Office at Geneva
8–14, Avenue de la Paix
1211 Geneva 10, Switzerland
tel: (41 22) 917 3968; fax: (41 22) 917 0099
e-mail: atikhonov.hchr@unog.ch

New York Office:
Centre for Human Rights
United Nations
New York, N.Y. 10017
USA

Інформаційне видання

**СИСТЕМА ДОГОВОРІВ
ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ
У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ**

**Виклад фактів № 30
(Rev. 1)**

Третє видання, стереотипне

Відповідальний за випуск і редактор
Є. Ю. Захаров
Комп'ютерна верстка
О. А. Мірошніченко

Підписано до друку 16.04.2020
Формат 60×84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура JournalSans
Умов. друк. арк. 4,65. Облік.-вид. арк. 4,52
Наклад 250 прим. Зам. № ПЛ-08/20

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
<http://khp.org>
<http://library.khp.org>

Друк: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО „ПРАВА ЛЮДИНИ“»
61002, м. Харків, вул. Дарвіна 7, кв. 35
ел. пошта: distribution.hr.publisher@gmail.com

ДЛЯ НОТАТОК